

Van de woestijn naar de stad

Connecties tussen Utrechtse en Amsterdamse kartuizers en stedelijke netwerken van moderne devoten ten tijde van het interne schisma¹

Tom Gaens

Een bejaarde en eerbiedwaardige priester vertelde mij over deze geestelijke armoede en het gebrek aan vroomheid dat in zijn jeugd alles wat te maken had met vroomheid en naastenliefde, overal in deze lage landen (in de tijd waarover het hier gaat) onbeduidend geworden was, zodat iemand die innerlijk geraakt werd door een verlangen naar een volmaakter leven, nauwelijks een man vond bij wie hij te rade kon gaan, of een plaats waar hij zijn bijzondere voornemen kon koesteren, uitgezonderd bij de kartuizers en bijna alleen bij hen stond in die tijd de observantie van de regel in hoog aanzien en bloeide de kracht van het geestelijke leven.²

Het doorbreken van de hervormingsbeweging van de Moderne Devotie rond volgelingen van Geert Grote, in de jaren negentig van de veertiende eeuw, vond plaats in een periode van zware beproevingen voor de Kerk, tegen een achtergrond van machtsmisbruik en verzaking aan het armoedeideaal, van het ontwrichtende systeem van de commende, voornamelijk in benedictijnen- en norbertijnenkloosters, van een verschroeiende pestepidemie en van een tijdelijk schisma (1378-1417).³ Dit schisma in de westerse Kerk verdeelde ook de kartuizerorde onvermijdelijk in twee kampen tijdens een intern schisma (1380-1410). Er ontstond in de orde een urbanistisch gedeelte dat Rome aanhing, met als zetel de kartuis van Seitz (het huidige

¹ Mijn dank gaat uit naar de redacteurs en naar Francis Timmermans, Jan De Grauwe en Frans Hendrickx voor de veelvuldige suggesties die de kwaliteit van deze bijdrage ernstig ten goede kwamen. De meeste van de talloze namen die in dit artikel worden genoemd, zijn niet genormaliseerd maar worden letterlijk geciteerd naar de bron waarin zij voorkomen. Alleen als het gaat om algemeen bekende personen of families, is de heden ten dage gebruikelijke vorm gekozen.

² *De qua ariditate et devocionis defectione dixit me audiente quidam senex et honorabilis sacerdos, quod tempore iuventutis sue in his inferioris terre partibus (notans tempus de quo nunc agitur) sic omnia que devocionis et caritatis erant ad nichilum usquequaque fuissent redacta, ut, si quis desiderio emendacionis vite tactus intrinsecus fuisset, vix invenire potuisset virum a quo concilium quereret, aut locum ubi intencionis sue pullos secure collocare valeret, exceptis carthusiensibus, apud quos et pene solos tunc temporis religionis observancia et spiritualis vite vigor vigebat; Acquoy, Klooster Windesheim, deel 3, p. 238 (Wilhelmus Vornken, 'Epistola de prima institutione monasterii in Windesem', cap. iv).*

³ Axters, *Geschiedenis van de vroomheid*, deel 3, p. 1-10.

Žiče in Slovenië), en een clementistisch gedeelte dat de paus in Avignon gehoorzaamde, met als zetel de Grande Chartreuse.⁴ Terwijl andere 'oude' monastieke ordes echter verlamd werden door de verwarring van het schisma, kwam de uitbreiding en bloei van de kartuizerorde helemaal niet tot stilstand, tenminste niet in de streken waar men gehoorzaamde aan de paus te Rome.⁵

Sinds het ontstaan van de orde in de elfde eeuw hadden de kartuizermonniken stevast een teruggetrokken bestaan geleid in 'woestenijen' en afgelegen 'wildernissen', ver van de drukte van de steden. Daarbij hadden ze zich bovendien zelden ingelaten met Kerk en samenleving. Wellicht is daardoor de problematiek van beïnvloeding van kartuizers en stedelijke milieus van moderne devoten in de Nederlanden in de literatuur veelal beschreven als een eenrichtingsverhaal van hoofdzakelijk passieve uitwerking van kartuizeridealen. Hierbij werd vooral aandacht besteed aan de impact van de kartuizers op de bekering van de Deventer prediker en hervormer Geert Grote en aan diens verblijf als provenier in de kartuis van Monnikhuizen bij Arnhem, aan de opvallende gelijkenissen tussen de statuten van de kartuizers en van de Windesheimse mannenkloosters en de van de kartuizers overgenomen liefde voor (het afschrijven van) boeken bij de devoten.⁶

Recent gingen enkele auteurs wat dieper in op de relaties tussen kartuizers en kernen van moderne devoten in de late middeleeuwen.⁷ Zo maakte een prosopografische studie van de Arnhemse kartuizers duidelijk dat een aantal professen aan het einde van de veertiende en begin van de vijftiende eeuw familie- of vriendschapsbanden hadden met leden van Windesheimse gemeenschappen en met personen uit devote milieus.⁸ Onderzoek naar de economische ontwikkeling van de kartuizers bij Geertruidenberg bracht aan het licht dat begunstigers van het Hollandse Huis in deze periode vaak tegelijkertijd schenkingen deden aan regulierenkloosters.⁹ In een recente studie naar de rol van Zelemse kartuizers bij de Brabants-Luik-

4 Bigny, 'La Grande Chartreuse', p. 35-57; Gaens en De Grauwe, *De kracht van de stilte*, p. 16-17.

5 Rütthing, 'L'expansion des Chartreux', p. 38*-39* en kaart 51. Zie ook Lorenz, 'Ausbreitung und Studium', p. 1-12.

6 Van Dijk, 'Geert Grote en de Moderne Devotie'; Idem, 'Geert Grote im Lichte seiner kartäusischen Beziehungen'; Idem, 'Ad instar fratrum ordinis carthusiensis'; Rütthing, 'Zum Einfluss der Kartäuserstatuten'; Lourdaux, 'Boekenbezit en boekengebruik', p. 264, 280-282; Idem, 'Kartuizers-Moderne Devoten'; Idem, 'Enkele beschouwingen'; Achten, 'Kartäuser und Devotio Moderna'.

7 Hendrik Scholtens, Nederlands pionier in het kartuizeronderzoek, liet zich reeds in 1932 ontvallen: 'Een nader onderzoek omtrent den invloed der orde van Sint Bruno op het ontstaan en de ontwikkeling van de moderne devotie en op de reformaties in andere kloosterorden van dien tijd zou inderdaad verrassend kunnen zijn. [...] Veelvuldig zijn de relaties, die men aantreft tussen de bekende figuren uit den Deventer kring en de kartuizers', maar zonder dit te expliciteren. Zie Scholtens, 'Priors Monnikhuizen', p. 10-11.

8 De Backer, 'Kartuize Monichusen'.

9 Onder de kloosters die tegelijk met Geertruidenberg begunstigd werden, ontmoet men Rookklooster (1382), Groenendaal (1382 en 1389), Eemstein (1389, 1394, 1424 en 1450), Zevenborren (1403), Windesheim (1389 en 1424), Leiderdorp (1424) en Korsendonk (1446). Vanuit de Meierij van 's-Hertogenbosch waren er vele schenkingen met soortgelijke instellingen: in de jaren dertig en veertig van de vijftiende eeuw was het Hollandse Huis met name populair bij vrouwen en vrijwel altijd in combinatie met kloosters die een observantie en een teruggrijp-

se kloosterslotbeweging zijn gelijkaardige patronen herkenbaar: intredes vanuit Noord-Nederlandse stedelijke milieus van moderne devoten en giften van stichters, verdedigers en weldoeners van Windesheimse kloosters die het kloosterslot op de wijze van de kartuizers aannamen.¹⁰

In het urbanistische bisdom Utrecht kwamen er net in de periode van het interne schisma twee nieuwe kartuizerkloosters tot stand, te Utrecht (1391) en Amsterdam (circa 1392/1393).¹¹ Met deze bijdrage wordt een poging gedaan om dieper in te gaan op de relaties van moderne devoten en kartuizers in deze nieuwe stichtingen, waarbij zal blijken dat het pad van de passieve beïnvloeding moet verlaten worden voor dat van een kruisbestuiving tussen beide werelden.

De Utrechtse geestelijkheid en de kartuizers

Praeludium: de Moderne Devotie te Utrecht en het Utrechts Kapittel van tertiariissen

Om met de leidende figuren van de moderne devoten in het Utrechtse Sticht kennis te maken, is het interessant het merkwaardige testament te bekijken van Alienora van Zuilen (†1404), de laatste erfdochter van het Utrechtse adellijke geslacht Van Zuilen en weduwe van de Zeeuwse edelman Frank van Borselen, heer van Sint-Maartensdijk.¹² Bij het opstellen van haar testament, op 9 oktober 1398 in Ede, kunnen in het lijstje van executeurs-testamentair en getuigen naast haar twee zonen Dirk en Florens van Borselen enkele van deze belangrijke figuren herkend worden: twee kanunniken van het Utrechtse Sint-Salvatorkapittel – Gerard van Bronkhorst en deken Evert Foec – de priester Wermbold van Boskoop, Rutger van der Doem van Amersfoort en notaris Willem Hendriksz, clericus van het Utrechts bisdom, als opsteller van de akte.¹³

pen naar de basis in de geest van de Moderne Devotie nastreefden. Daarnaast maakten enkele Groenendaalse kanunniken de overgang naar het *Domus Hollandiae*. Tenslotte was de Geertruidenbergse profes Willem uten Camp van Leiden een halfbroer van de priester Pieter uten Pol, voorman van de Leidse moderne devoten en stichter van het regulierenklooster Engeldaal te Leiderdorp. De kartuis bij Geertruidenberg ontving een enorme schenking uit handen van Willems broers. Sanders, *Waterland als woestijn*, p. 70, 137, 158-161; Kohl, *Persoons en Weiler, Monasticon Windeshemense*, deel 3, p. 291; Acquoy, *Klooster Windesheim*, deel 3, p. 241.

¹⁰ Dit impliceerde in de meeste gevallen dat men een afzonderlijke gelofte aflegde en zich nooit buiten een vastgesteld gebied rond het klooster mocht begeven. In zeldzame gevallen woonden de ingesloten monniken zelfs in aparte kloostercellen. Gaens, 'Les chartreux de Zelem lez Diest'.

¹¹ Hogg en Schlegel, *Monasticon Cartusiense*, deel 3, p. 191-194.

¹² Gepubliceerd in *Codex diplomaticus Neerlandicus*, deel 2, p. 241-244.

¹³ De datum 6 oktober 1390 die in de uitgave in de *Codex diplomaticus Neerlandicus* wordt meegegeven, kan onmogelijk correct zijn. De akte zelf laat immers hierover geen twijfel bestaan: het jaartal 1398 wordt voluit geschreven vermeld en bovendien wordt er gesproken over het zesde indictiejaar alsook het negende jaar van het pontificaat van Bonifacius IX. In de akte worden eveneens als executeurs-testamentair genoemd Elisabeth van Maldeghem, vrouwe van Acquoy en weduwe van Otto van Heukelom en Walraven van Wijhe, ridder, en als ge-

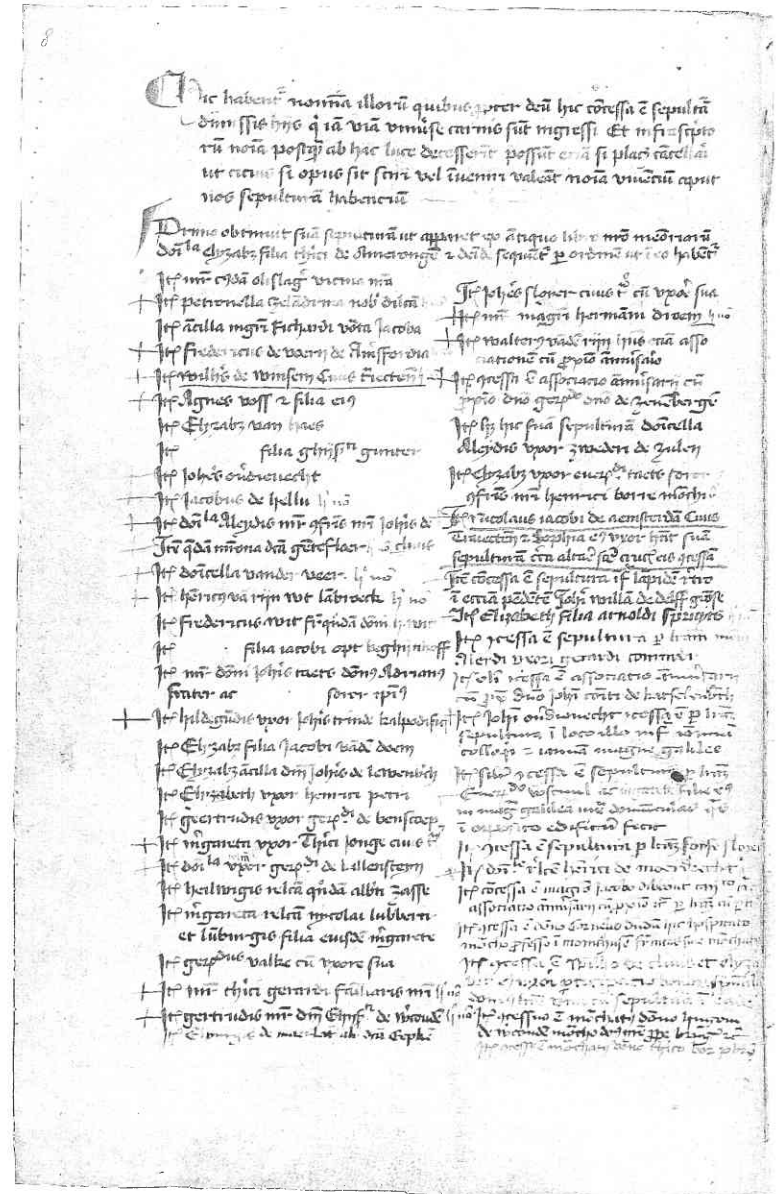
Een half jaar na het opmaken van Alienora's testament zouden Wermbold van Boskoop en Willem Hendriksz met leidende moderne devoten uit enkele Hollandse steden het zogenaamde Utrechts Kapittel van tertiariissen oprichten, een van de vertakkingen van de Moderne Devotie, bestaande uit mannen- en (voornamelijk) vrouwenconventen. Rutger van der Doem speelde een bepalende rol in de aansluiting van twee devote gemeenschappen bij het Utrechts Kapittel in Amersfoort.¹⁴ Gerard van Bronkhorst was kanunnik van het Utrechtse Sint-Salvatorkapittel, adviseur van de bisschop en een van de meest vooraanstaande geestelijken in het bisdom. In 1395 behartigde hij de belangen van de devoten te Rome, waarvandaan hij met pauselijke bullen terugkeerde. Hij wordt herhaaldelijk in verband gebracht met gemeenschappen van devoten; zo was hij bijvoorbeeld in 1397 betrokken bij de stichting van het Amersfoortse Agnesconvent. Vooral met het Utrechtse Caeciliaconvent blijkt hij een bijzondere vriendschap onderhouden te hebben; in een overgeleverde lijst van de vroegste begunstigers van dat convent wordt hij een 'sonderlinghe trouwe vader en vrient' genoemd. Evert Foec, één van de belangrijkste juristen in het bisdom Utrecht, verwierf kanunniksprebenden te Utrecht, Luik en Den Haag, was deken van het Sint-Salvatorkapittel te Utrecht, adviseur van de Hollandse graaf, van de Utrechtse bisschop en van het Utrechtse stadsbestuur. Mogelijk schreef hij mee aan de statuten van het Utrechts Kapittel van tertiariissen. Allezins konden verschillende stichtingen van de devoten rekenen op zijn giften. Bovendien had Evert Foec een belangrijke inbreng bij rechtsgeleerde adviezen ter verdediging van de broeders en zusters van het gemene leven tegen de inquisitie.¹⁵

Het testament van vrouwe Alienora is merkwaardig te noemen omdat er geen enkele begunstigde wordt vermeld: ze stelt namelijk haar fortuin, zowel roerende als onroerende goederen, op het moment van overlijden, na aflossing van eventuele schulden en vereffening van eventuele schuldenaars, met volledige volmacht vrij ter beschikking aan de executeurs, zonder enig verhaal. Men kan enkel gissen naar de praktische wijze waarop de executeurs na Alienora's dood aan haar laatste wil tege-

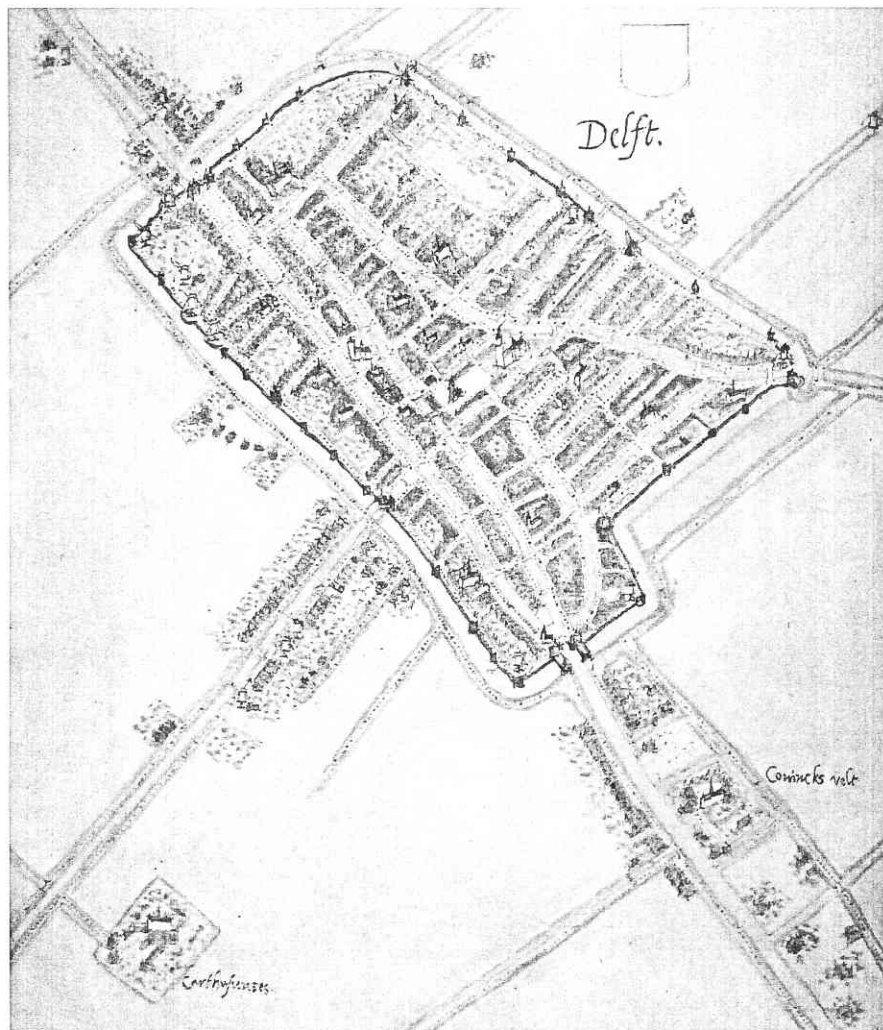
tuigen Willem van Dolre, schout in Ede, Abraham van Lantscroen, Utrechts burger, en Willem Spiker en Gerard Sluter, leken.

14 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 111-125. Rutger van den Doem had in 1395 met enkele medestanders het fraterhuis van Amersfoort gesticht; Leesch, Persoons en Weiler, *Monasticon Fratrum Vitae Communis*, deel 3, p. 55-69. De notaris van het testament, Willem Hendriksz, was de rector van dit fraterhuis toen het de overgang maakte naar het Utrechts Kapittel van tertiariissen. Hij werd de eerste minister-generaal van het nieuwe Kapittel en was bovendien biechtvader van de zusters van het Amersfoortse tertiariissenconvent Sint-Agnes. Opvallend is dat hij bij vele belangrijke oorkonden van de moderne devoten optrad als notaris; hij zou uiteindelijk vijftien jaar aan het hoofd van de tertiariissenbeweging staan. De priester Wermbold van Boskoop was reeds vóór 1390 betrokken bij de devote zustergemeenschap te Rhenen, het latere tertiariissenconvent Sint-Agnes, maar was vooral in Utrecht actief bij de zustergemeenschappen waaruit in de vijftiende eeuw de tertiariissenconventen van Sint-Caecilia, Sint-Nicolaas, Sint-Ursula en Sint-Agnes zouden voortkomen. In de jaren 1395-1396 was hij de eerste rector van de fraters in Amersfoort en in 1396 was hij één van de beheerders van het Leidse fraterhuis. Bovendien was er reeds vóór 1403 sprake van zijn bemoeienis bij de stichting van Vredendaal, een convent voor tertiariissen bij Utrecht. Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 86-110.

15 Ibidem, p. 405-407.

Afb. 1. Een bladzijde uit het necrologium van de kartuizers van Nieuwlicht bij Utrecht (HUA, Archief kartuizerklooster Nieuwlicht, inv. nr. 4, f. 8; afbeelding van <http://www.mmdc.nl>).

Afb. 2. Delft door Jacob van Deventer, omstreeks 1560, met linksonder het kartuizerklooster en rechtsbeneden het premonstratenzer klooster Koningsveld.

moet kwamen. Toch moet haar wilsbeschikking aanleiding hebben gegeven tot een aanzienlijke financiële injectie voor een aantal tertiariëngemeenschappen. Immers, de voornoemde executeurs waren in grote mate betrokken bij de oprichting van meerdere conventen en bij de ontwikkeling van de tertiariësbeweging in het

Sticht Utrecht.¹⁶ Merk op dat geen enkele leidende figuur van devote gemeenschappen uit het Overijsselse gebied in het testament optreedt.

Ook tijdens haar leven ondersteunde Alienora de devoten, zoals onder meer blijkt uit de lijst van de vroegste weldoeners van het Utrechtse Caeciliaconvent, waarin zij 'seer hoghe vriendinne' genoemd wordt.¹⁷ Maar even belangrijk is dat zij veel betekend heeft voor de ganse kartuizerorde en in het bijzonder voor de kartuizen van Monnikhuizen, Geertruidenberg en Utrecht, blijkens het weldoenersboek van het Utrechtse kartuizerklooster Nieuwlicht.¹⁸ Ook in het necrologium van deze kartuis (zie afbeelding 1), een onschatbare bron van informatie, wordt ze als weldoener vermeld.¹⁹ Andere leden van de familie Van Borselen zouden later haar voorbeeld volgen: Boudewijn en Floris van Borselen waren grote weldoeners van de nieuwe kartuis te Noordgouwe bij Zierikzee²⁰ en Alienora's kleinzoon Frank, de bekendste telg van de familie, stichtte in 1469 het Delftse kartuizerklooster (zie afbeelding 2).²¹

Dit testament introduceert dus niet alleen enkele leidende figuren van de tertiariësbeweging, maar toont daarnaast hoe weldoeners zoals vrouw Alienora en haar familie kunnen gezien worden als een schakel tussen kartuizers en devoten in het Utrechtse bisdom.²² Het loont daarom de moeite om de prosopografische gegevens van kartuizers en devote gemeenschappen en hun weldoeners verder te bestuderen.

Relaties van de Utrechtse kartuizers met moderne devoten

In de maanden die aan het opstellen van het testament van Alienora van Zuilen voorafgingen, verbleef een aantal leidende figuren van de moderne devoten te Amersfoort. In de briefwisseling van enkele afgevaardigde Deventer broeders van het gemene leven wordt er voortdurend in bedekte termen gesproken over een 'ge-

16 Volgens een Amersfoortse kroniek gedroeg Rutger van der Doem zich in 1399 bijzonder vrijgevig tegenover de gemeenschap van Sint-Agatha, die eveneens de derde orde regel had aangenomen. Er bleken in de stad vele voorstanders van deze overgang te zijn. Van der Wansem, *Ontstaan en geschiedenis der Broederschap van het Gemene Leven*, p. 146.

17 Op een lijst van begunstigers van het convent worden als vroegste weldoeners onder meer genoemd: Gerard van Bronkhorst ('een sonderlinghe trouwe vader ende vrient') en Alienora vrouwe van Zuilen ('seer hoghe vriendinne') met haar familie, waaronder haar zoon Dirk; Visscher, 'Manuaal St. Caecilia'.

18 *Ista fuit valde favorabilis toti ordini nostro et personis eiusdem presertim domus monachorum Gbelrie et Montis Sancte Gertrudis atque nostre*; De Geer, 'Begiftigers', p. 113.

19 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 139 bericht over Alienora van Zuilen: *O[b]iit nobilis d[omi]na. Alienora de Zulen, Baronissa, que dedit unam preciosam monstranciam et eciam casulam ac mappas altarium etc.*

20 Hogg en Schlegel, *Monasticon Cartusiense*, deel 3, p. 199-202.

21 *Ibidem*, p. 223-225.

22 Op de lijst van begunstigers van de Utrechtse kartuis valt het grote aantal vrouwen op; De Geer, 'Begiftigers', *passim*. J. Sanders wees reeds op een analoge verbreding van schenkingen aan de kartuis bij Geertruidenberg tot begunstiging van de kloosters die de Moderne Devotie in praktijk brachten en die de vrouw een duidelijke rol binnen de orde toebedeelde; Sanders, 'Moderne Devotie als schakel'.

meenschappelijke zaak', een *commune negotium*, vermoedelijk het verkrijgen van goedkeuringen van en privileges voor hun stichtingen, waarvoor vrienden zoals de Utrechtse deken Evert Foec aangesproken werden als voorsprekers en verdedigers.²³ Uit een van de brieven blijkt ook dat een *frater Tydemannus Graeuwert* tot die groep van adviserende vrienden hoorde.²⁴ Hierin kan Tideman Graeuwert herkend worden, geboren uit een bekend Utrechts patriciërsgezicht, rector en prior van de Utrechtse kartuis Nieuwlicht of *Nova Lux*,²⁵ die in 1391 gesticht was door zijn jeugdvriend Zweder van Abcoude, heer van Gaasbeek, Putten en Strijen. Graeuwert was er verantwoordelijk voor geweest dat het klooster net buiten Utrecht kwam te liggen, in plaats van een door haar stichter gewilde plek in het graafschap Holland en Zeeland.²⁶

Uit het Utrechtse necrologium blijkt dat niet alleen Tideman Graeuwert contacten had met het milieu van devoten. Een van de frappantste voorbeelden van professen uit families waarvan verschillende leden intraden in diverse gemeenschappen van moderne devoten, was dat van de kartuizer en latere prior Hendrik van Heeswijk.²⁷ Zijn vader Jan was een donateur van de Utrechtse kartuis, zijn moeder Haesken (*Haza*) was een weldoener van het Utrechtse tertiariissenconvent Sint-Caecilia en een profes van het Utrechtse tertiariissenconvent (en latere regulariissenklooster) Sint-Ursula of Braem Dolencconvent. Zijn zussen Mabelie en Elisabeth traden in het Utrechtse tertiariissenconvent Sint-Caecilia in, zijn broer Dirk van Heeswijk in het regulierenklooster Nazareth te Bredevoort.²⁸ Ook voor andere Utrechtse kartuizermonniken zijn dergelijke connecties terug te vinden.²⁹

23 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 95-105; Van der Wansem, *Ontstaan en geschiedenis der Broederschap van het Gemene Leven*, p. 163-173.

24 Koning, *Specimen historico theologicum*, p. 23.

25 De Utrechtse prior was in deze periode niet de enige kartuizer die devote gemeenschappen met raad en daad bijstond. Rond 1393-1394 waarschuwde de prior van Monnikhuizen de devote zustergermeenschap te Rhenen voor de inquisitie; Fredericq, *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis*, p. 153-156. In 1416 hing de Arnhemse prior zijn zegel onder een verklaring van zeven prioren van vooraanstaande regulierenkloosters, waarin deze het opnamen voor de levenswijze van de devoten; Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 131-132.

26 Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 23-41.

27 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 106.

28 Ibidem, p. 126, 162, 169, 170; Visscher, 'Manuaal St. Caecilia', p. 401.

29 De kartuizer Willem Vryman van Delft was een neef en correspondent van de beroemde reguliere kanunnik Jan van Schoonhoven; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 56; Scholtens, 'Necrologie Utrechtse kartuizers', p. 120. Zijn vader Willem, moeder Aleydis en zussen Ava en Katherina worden herdacht in het Utrechtse necrologium; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 122, 154, 175, 203, 223. De Utrechtse procurator Frank Ofhuys van Delft was verwant met de Delftse familie Ofhuys waarvan leden als weldoeners en bewoners betrokken waren bij de tertiariissenconventen Sint-Agatha te Delft en Sint-Ursula te Schiedam; Verhoeven, 'Kronieken van twee Delftse tertiariissenconventen', p. 112-113; Meijer, 'Kerkelijk Schiedam', p. 31. Zijn vader Jacob en moeder Machteldis worden in het Utrechtse dodenboek vermeld; zeer waarschijnlijk was hij dus de zoon van de Delftse schepen Jacob Ofhuys; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 191, 204. Johan Willem Arndssoen van Delft, die als provenier in de Utrechtse kartuis verbleef, was een groot weldoener van de kartuizers en broer van de Utrechtse kanunnik Arnold van Dorp. Claes Ofhuys van Delft en de prior van Nieuw-

Ook onder de weldoeners zijn, analoog aan de kartuizen van Zelem, Arnhem en Geertruidenberg, personen uit families van kooplieden en stadsmagistraten herkenbaar die dicht bij de moderne devoten stonden; zo begiftigden bijvoorbeeld de uit Utrecht afkomstige Windesheimse regulieren Hendrik Walvisch en Willem Vornken, 'hem onderlinghe seer mynnende' en op dezelfde dag geproft te Windesheim,³⁰ beiden de Utrechtse kartuis.³¹ Ook vader Hendrik Walvisch was een weldoener en wordt met zoon Hendrik en dochter Sophia herdacht in het necrologium van de kartuizers.³² Fie (*Fia*) Walvisch was zowel donateur van het klooster Windesheim als van het Utrechtse tertiariissenconvent Sint-Caecilia.³³

Dergelijke weldoeners, die ook nieuwe stichtingen in de sfeer van de Moderne Devotie begunstigen, waren eveneens Zweder van Abcoude, de stichter van het Utrechtse kartuizerklooster, en zijn broer Willem van Abcoude, 'tweede stichter' (*secundus fundator*) genoemd door de kartuizers. De machtige Zweder, die als heer van Gaasbeek met één been in Brabant stond, komt als weldoener voor in het necrologium van het Brabantse regulierenklooster Groenendaal,³⁴ terwijl Willem de

licht werden door hem aangesteld als executeurs-testamentair. Voor Nieuwlicht zou procurator Frank Ofhuys die rol opnemen. Zie hierna, noten 167, 168, 169. Bij leven schonk hij onder meer juridische en Dietsche boeken; Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 159. De Utrechtse prior Dirk Sloyer was medestichter geweest van het Amsterdamse regulierenklooster; zie over hem de paragraaf 'Drie nieuwe stichtingen te Amsterdam'. Zweder van Boecholt was verwant met de Utrechtse kanunnik Everardus Hotman van Emmerik, behorende tot dezelfde familie van kooplieden als de Keulse en Roermondse kartuizer Jacob Hotman; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 52. Het Utrechtse necrologium vermeldt naast de kanunnik Everardus ook nog Henricus Hotman en diens vrouw Jutta, naast Zweder van Boechoilts broer Henricus; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 105, 187, 208. De Hotmans waren een van de belangrijkste koopmans- en magistratenfamilies in Emmerik; leden van de familie komen voor onder de weldoeners en bewoners van het Emmerikse Sint-Agnesconvent, en waren net als Reinald van Aeswijn, stichter van dat convent, weldoener van de Keulse kartuizers; Evers, *Die Emmericher Familie Hotman*; Bollman, *Frauenleben und Frauenliteratur in der Devotio Moderna*, p. 120-121 en 418 noot 34. De vroege weldoener Jan Vranckensoen van Middelborch, vermeld in het weldoenersboek van het Utrechtse tertiariissenconvent Sint-Caecilia, is vrijwel zeker gelijk te stellen met Johannes Franconis de Middelborch, vader van de kartuizer Hesselus Johannes en met zijn echtgenote Petronella weldoener van de Utrechtse kartuis; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 47-48; Visscher, 'Manuaal St. Caecilia', p. 398.

30 Alberts en Hulshoff, *Frensweger handschrift*, p. 121-123.

31 De gift in geld door *Willelmus Voortkein nunc regularis in Widechem*, de latere prior van Leiderdorp, Agnietenberg en Windesheim, gebeurde vóór of net na zijn intrede in Windesheim in 1398. De schenking van boeken door *Henricus Walvisch, canonicus regularis in Wyndesheim*, de latere prior van Mariënborn, gebeurde wellicht vóór 1406 en mogelijk ook rond zijn professie te Windesheim. Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 111, 123.

32 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 192. Sophia Walvisch was de echtgenote van Tideman Trinde, uit een bekend Utrechts patriciërsgezicht. De naam Trinde is enkele malen terug te vinden in het Utrechtse dodenboek; Ibidem, p. 105, 171, 245, 261. Hadewig, dochter van Hendrik Walvisch, was gehuwd met Dirk Taets van Amerongen, als schepen vermeld in 1406; De Chalmot, *Biographisch woordenboek*, deel 1, p. 215-220. Verschillende leden van de familie Taets lieten zich begraven in de Utrechtse kartuis en worden in het necrologium herdacht; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 162, 175, 180, 263. In 1422 trad Johannes Taets als kartuizer te Utrecht in; zijn *matertera* Hadewijch was misschien de dochter van Hendrik Walvisch. Zie ook Ibidem, p. 143-144, 171; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 50.

33 In het weldoenersboek van het Utrechtse Sint-Caeciliaconvent wordt Fie Walvisch onmiddellijk gevolgd door Tyman Trynde; Visscher, 'Manuaal St. Caecilia', p. 399; Grube, *Chronicon Windeshemense*, p. 324.

34 Stroobant, *Nécrologe de Groenendaal*, p. 14; Dykmans, *Obituaire de Groenendaal*, p. 113-114.

Afb. 3. Rechtere vleugel van een drieluik uit het kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, omstreeks 1525, met rechts een drietal kartuizers en links Sint-Nicolaas (uit: De Bruin, *Paradijs vol weelde*, p. 226).

stichter was van het eerste besloten dominicanessenklooster in de Nederlanden, dat onder invloed van de Moderne Devotie te Wijk bij Duurstede opgericht werd.³⁵

35 Het observante klooster Maria Magdalena te Wijk bij Duurstede volgde de regel van Augustinus onder de hoede van de predikheren (zogenaamde tweede orde van Dominicus). Het initiatief tot de stichting was genomen door de Utrechtse wijbisschop, de dominicaan Hubertus Schenck, die er het slot invoerde en er biechtvader werd. Willem van Abcoude, heer van Wijk bij Duurstede, richtte het klooster op en begiftigde het rijkelijk. Zijn dochter Johanna behoorde er tot de eerste nonnen en profeste in 1402, terwijl haar man Jan van Brederode als convers intrad bij de Zelemse kartuizers. Jans broer, Dirk van Brederode, een Arnhemse geproteste monnik, volgde daarna zijn broer naar Zelem. Thomas de Firmo, urbanistisch magister-generaal van de predikherenorde, liet in 1403 tijdens een visitatieris door Europa het Utrechtse kartuizerklooster delen in de goede werken van de orde; HUA, Archief kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, inv. nr. 23. Tijdens zijn verblijf in de Nederlanden scherpte deze magister-generaal de clausuur van het reeds besloten dominicanessenklooster verder aan. De bepalingen van de magister-generaal naar aanleiding van de verstrenging van de leefregel en het kloosterslot zijn in enkele stukken overgeleverd; Hoogland, 'Klooster Maria Magdalena'; Meijer, 'Eerste Nederlandsche dominicanessen'. De

Ten slotte geeft het necrologium van Nieuwlicht ook aan dat de kartuizers zelf contacten onderhielden met een aantal devote gemeenschappen in het Utrechtse. Enkele bevriende leden van dergelijke gemeenschappen worden vermeld, zoals een zekere Elisabeth,³⁶ moniale, en Johannes,³⁷ rector, van het nabijgelegen regulierenklooster Jeruzalem,³⁸ biechtvader Herman van het Sint-Caeciliaconvent en vriend van het huis³⁹ en Henricus de Zancten, biechtvader van de zusters van het nabijgelegen Bethlehemklooster.⁴⁰ De Utrechtse kartuizers herdachten eveneens in hun gebeden een reeks pestslachtoffers bij de Utrechtse regulieren en bij de cisterciënzers van IJsselstein.⁴¹ Met dit laatste klooster, behorend tot de zogenaamde Colligatie van Siculo, een nieuw opgericht kloosterverband binnen de cisterciënzorde onder invloed van kartuizers en Windesheimse regulieren,⁴² sloten de Utrechtse kartuizers een gebedsovereenkomst.⁴³

Bij het overlezen van het Utrechtse necrologium wordt duidelijk dat een grondige prosopografische studie van de kartuizerprofessen rond de onderzochte periode van het interne schisma alleen maar mogelijk is door kartuizerbronnen te vergelijken met de beschikbare informatie over de verschillende vertakkingen van de beweging van de Moderne Devotie, te weten de broeders en zusters van het gemene leven, tertiariissenconventen van het Utrechts Kapittel én regulierenkloosters. Ondanks de zeldzame overgeleverde en door de bank genomen uiterst bondige kartuizerbronnen, zijn er daardoor over een aantal kartuizermonniken uit de onderzochte periode vele gegevens beschikbaar.⁴⁴ Voor een grondige analyse van het sociale netwerk staat het huidige prosopografisch onderzoek echter nog niet ver genoeg.⁴⁵ Uit het

eerste priorin van het klooster, Elisabeth van der Sterre (*de Stella*), werd vóór 1410 opgenomen in de fraterniteit van de kartuizerorde; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 321.

36 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht' p. 213.

37 Ibidem, p. 152.

38 In 1424 liet het generaal kapittel dit Windesheimse regulierenklooster delen in de goede werken van de orde (Muller, *Catalogussen stads-archief*, deel 1, nr. 1213).

39 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 209.

40 Ibidem, p. 165.

41 *Obierunt anno Domini MCCCCLVII, circa istud tempus, quinque monachi sacerdotes et duo donati in Yselsteyn de pestilentia; postea vero prior et duo monachi ac quatuor donati. Et fuimus tunc satis gravati ratione fraternitatis quam cum eiusdem habemus. [...] Obierunt anno Domini LVII, circa istud tempus, in civitate Trajectensi tres canonici regulares de pestilentia et prior ejus domus ac quidam donatus.* Bij naam worden genoemd: *Frater Johannes Scerpenborch et frater Jacobus, canonici regulares in Trajecto; Dominus Ludolphus, Adrianus et Theodericus, canonici regulares in Trajecto, tempore pestilencie.* Van enkele personen is niet helemaal duidelijk of ze al dan niet tot de pestslachtoffers behoren: *Frater Petrus, canonicus Regularis in civitate. [...] Dominus Egbertus, prior Regularium in civitate. [...] Dominus Petrus, prior Cisterciensium in Yselsteyn* (Ibidem, p. 177, 180, 184, 188, 194).

42 Zie de bijdrage van Hildo van Engen in deze bundel.

43 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 65-66.

44 Zo vormen bijvoorbeeld de bijeengebrachte gegevens betreffende de Deventer koopmanszoon en Zelems profes Gozewijn Comhaer, zeker die afkomstig uit de sfeer van de Moderne Devotie, stilaan stof voor een bescheiden biografie. Zie: Gaens, 'Les chartreux de Zelem lez Diest', en de bibliografische verwijzingen aldaar.

45 Buiten gefragmenteerde losse bijdragen is een grondige en algemene prosopografische studie van de Noord-Nederlandse kartuizen vooralsnog uitgebleven. Wat Utrecht betreft, bestaat er de in de tijd beperkte studie: J.P. Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 42-60 en het verouderde Scholtens, 'Necrologie Utrechtse

voorgaande blijkt dat er niettemin heel wat lijnen lopen van de vroegste bewoners en weldoeners van de Utrechtse kartuis naar kringen van moderne devoten.⁴⁶

De rol van de Utrechtse geestelijkheid in de ontwikkeling van de Moderne Devotie

Een aantal factoren heeft de expansieve groei van de hervormingsbeweging van de moderne devoten mogelijk gemaakt, ondanks aanvankelijke tegenstand van spotende en tegenwerkende burgers en magistratuur, zich bedreigd voelende clerus, alsook van de inquisitie vanuit dominicaner hoek. Zo hadden de devoten met de benoeming van Frederik van Blankenheim tot bisschop vanaf 1393 een grote begunstiger van hun beweging.⁴⁷ Wellicht hebben enkele vooraanstaande en hervormingsgezinde Utrechtse geestelijken, van wie enkelen tot de raadgevers van de bisschop behoorden, hierbij een niet geringe rol gespeeld.

Opvallend bij een aantal kanunniken uit de onderzochte periode zijn de begunstigingspatronen betreffende klooster(orde)s. Waar geestelijken traditioneel een reeks kloosters in de onmiddellijke geografische nabijheid begunstigen, of een gelijk bedrag toekenden aan de vijf (of vier) traditionele 'biddende orden' (bedelorden), liet nu een aantal belangrijke kanunniken hun hervormingsgezindheid blijken door een duidelijke voorkeur weg te dragen voor devoten en kartuizers – in vele gevallen zelfs uitsluitend voor devote gemeenschappen en kartuizerkloosters.⁴⁸

De belangrijkste figuren voor de Utrechtse tertiariësbeweging zijn de reeds genoemde kanunniken van Oudmunster, Evert Foec en Gerard van Bronkhorst, beiden zeer nauw betrokken bij de ontwikkeling van de Moderne Devotie in het Utrechtse Sticht.⁴⁹ Het testament van Gerard van Bronkhorst (†1428) is wat dit begunstigingspatroon betreft een schoolvoorbeeld: hij begiftigde een reeks frater- en zusterhuizen en tertiariësenconventen, Windesheimse regulierenkloosters én kar-

tuizers', p. 97-150. Voor Amsterdam: Idem, 'Necrologie Amsterdamse kartuizerconvent'. Voor Delft: Van Nieuwstadt, 'Kartuizerklooster buiten Delft'. Voor Geertruidenberg is de moderne referentie Sanders, *Waterland als woestijn*, p. 189-212. Voor Arnhem is dat De Backer, 'Kartuize Monichusen', p. 69-155. Wat de tertiariësbeweging aangaat, is een *Monasticon Trajectense* met beperkte prosopografische informatie in de maak. De recent gepubliceerde monasticonen van de kloosters van het Kapittel van Windesheim en de gemeenschappen van broeders van het gemene leven bevatten geen gestructureerde prosopografische gegevens. Voor andere kapittels, zoals die van Sion en Venlo, alsook voor de zusters van het gemene leven, ontbreekt bovendien elke moderne prosopografische (zelfs bibliografische) studie.

⁴⁶ De namen van de monniken Albertus Buer, Hendrik van Vethusen en Hendrik Beckbeek, allen Arnhemse professen, komen voor in een hele reeks uit de periode van het einde van de veertiende eeuw en het begin van de vijftiende eeuw die Hendrik Scholtens al in 1926 opsomt bij het wijzen op de relaties tussen kartuizers en moderne devoten; opnieuw ontbreekt hier elke verantwoording (Scholtens, 'Gozewijn Comhair', p. 111 noot 2).

⁴⁷ Kühler, *Johannes Brinckerinck*, p. 62; Schmedding, *Regeering van Frederik van Blankenheim*, p. 252-273; Van der Wansem, *Ontstaan en geschiedenis der Broederschap van het Gemene Leven*, p. 91. Frederik van Blankenheim werd ook door de Utrechtse kartuizers als genereuze weldoener herdacht (De Geer, 'Begiftigers', p. 138).

⁴⁸ De gebedsvoorspraak bood wellicht voor de geestelijken een zekere meerwaarde. Omgekeerd kan de hervormingsgezindheid van geestelijken dus voor een deel afgeleid worden uit hun begunstigingspatronen. Voor geïllustreerde vaststellingen, zie: Mol, 'Friezen en het hiernamaals'.

⁴⁹ Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 42. Zie hiervóór, noot 15.

tuizen.⁵⁰ Evert Foec (†1418), deken van Oudmunster, was vanaf de stichting de Utrechtse kartuis welgezind, zoals blijkt uit het necrologium van het klooster.⁵¹ Onder zijn bewind sloot het Sint-Salvatorkapittel in 1394 een gebedsovereenkomst met de kartuizers,⁵² waarvan het symbolische belang niet mag onderschat worden. Immers, confraterniteiten met niet-kartuizerkloosters, laat staan met kapittelkerken, waren eerder uitzonderlijk bij de kartuizers.⁵³ Niet alleen de deken van Oudmunster, maar ook het voltallige kapittel werd door de kartuizers als 'speciale vrienden' en weldoeners herdacht.⁵⁴

De Utrechtse kartuizers zouden naast Oudmunster ook met de kapittelkerken van Sint-Marie,⁵⁵ Sint-Jan⁵⁶ en Sint-Pieter⁵⁷ gebedsovereenkomsten afsluiten. Verschillende kanunniken van de Utrechtse kapittels werden dan ook als weldoeners en vrienden herdacht in het necrologium. In bijlage 1 worden de door de kartuizers herdachte geestelijken van de vijf Utrechtse kapittelkerken vermeld. Van een aantal kanunniken met belangrijke functies in hun kapittel of in buitenkapittels kan in meerdere of mindere mate affiniteit met de Moderne Devotie worden vastgesteld.

Naast het feit dat een aantal belangrijke Utrechtse geestelijken zowel kartuizers als moderne devoten genegen was en sommigen zelfs bij de kartuizers intraden, valt in deze lijst nog een aantal elementen op. Enkele van deze veelal hoog opgeleide kanunniken droegen bij aan de opbouw van de bibliotheek van de jonge Utrechtse kartuis. De kanunniken Otto van Moerdrecht en Hendrik van der Laen, die in de kartuis van Utrecht intraden, waren zelfs als *scriptores* actief, naast (eerder genoemde) collega's als Tideman Graeuwert, Zweder van Boecholt, Albertus Buer en Dirk Sloyer.⁵⁸ Op basis van een poging tot reconstructie van de bibliotheek kan men algemeen stellen dat teksten uit de sfeer van de Moderne Devotie rijkelijk aanwezig waren in de Utrechtse kartuis,⁵⁹ met onder meer auteurs als Jan van Ruusbroec, Geert Grote, Florens Radewijns, Gerard Zerbolt van Zutphen en Jan van Schoonhoven, en bijvoorbeeld werkjes als de brief aan Windesheim van Willem Vorn-

⁵⁰ Goudriaan, 'Derde orde als onderdeel van de Moderne Devotie', p. 12.

⁵¹ Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 127.

⁵² Ibidem, p. 66; HUA, Archief kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, inv. nr. 18 (4 januari 1394; nota bene: de Utrechtse kartuizers en het kapittel van Oudmunster hadden dezelfde kerkpatroon).

⁵³ Veelal lagen familie- of vriendschapsbanden ten grondslag aan dergelijke overeenkomsten; J. De Grauwe, mondelinge mededeling. In de Nederlanden valt in de vijftiende eeuw een interesse op voor devote gemeenschappen. Zo waren er in Monnikhuizen goede relaties met het Grote Convent te Doesburg, de Utrechtse kartuis sloot een gebedsovereenkomst met de reeds vermelde cisterciënzers te IJsselstein, de Amsterdamse met de regulieren van Amsterdam en van Haarlem en met de tertiariësen van het Amsterdamse Sint-Luciaconvent en de kartuis van Zierikzee met de tertiariësen van het Sint-Ursulaconvent te Schiedam.

⁵⁴ De Geer, 'Begiftigers', p. 134, 138.

⁵⁵ HUA, Archief kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, inv. nr. 23 (25 juli 1487).

⁵⁶ Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 66; HUA, Archief kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, inv. nr. 20 (20 mei 1417).

⁵⁷ Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 66.

⁵⁸ Voor de als *scriptores* actieve monniken, zie: Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 42-57.

⁵⁹ Over de Utrechtse bibliotheeksituatie, ondanks de algemene titel: J.P. Gumbert, 'Kartuizerbibliotheek'.

ken.⁶⁰ Vooral de *sacrista* Martinus van Schiedam kopieerde er ijverig Ruusbroec, Grote en Zerbolt; de monnik Zweder van Boecholt onder meer werk van Ruusbroec, Schoonhoven en Dionysius de Areopagiet.⁶¹

Daarnaast valt op dat de meeste van de genoemde geestelijken zich vooral inlieten met tertiariissenconventen van het Utrechts Kapittel die besloten waren. Er werd in de literatuur al meermaals gewezen op het proces van ‘verkleustering’ en verinnerlijking van de eerste devote gemeenschappen. De dreiging van verkettering door inquisiteurs die de vroege moderne devoten lang boven het hoofd hing, was wellicht één van de katalysatoren van dit proces. Zeker speelden enkele van de voornoemde invloedrijke en hervormingsgezinde Utrechtse geestelijken hierin een actieve rol. De oprichting van het Utrechts Kapittel in de nasleep van het beruchte *commune negotium*, een bifurcatie van in oorsprong wereldlijke frater- en zusterhuizen, was al een eerste stap in deze richting. In dit vormingsproces zouden vele conventen nog een stap verder gaan door het aannemen van een strengere regel, veelal die van Sint-Augustinus (dat wil zeggen overgang naar regulierenkloosters, kruissherenkloosters, etcetera) en/of het invoeren van het kloosterslot.⁶²

Besluitend kan men stellen dat het bestuderen van prosopografische gegevens en begunstigingspatronen met betrekking tot kartuizers en vroege gemeenschappen in de sfeer van de Moderne Devotie niet enkel onderlinge relaties blootlegt, maar ook meer licht werpt op de dynamiek van de ontwikkeling van de vroomheidsbeweging van de Moderne Devotie. Het netwerk rond de moderne devoten en kartuizers in Utrecht blijkt immers sterker verweven met de religieuze elite dan met oude patriacaatsgeslachten. De institutionalisering onder de vorm van de aanname van een kloosterregel, de oprichting van het Utrechtse Kapittel van tertiariissen en de invoering van het kloosterslot was mogelijk de prijs die men betaalde voor de toenemende bescherming van Utrechtse hervormingsgezinde religieuzen. Daarentegen bestonden de kringen rond de vroege moderne devoten in de Overijsselse steden, zoals te Deventer, in dezelfde periode in grote mate uit de lokale politieke en economische elite,⁶³ terwijl de kanunniken van het Deventer kapittel hier net opval-

60 Voor een overzicht van de teksten: Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 295-307. De monnik Otto van Moerdrecht schonk de *Sermones de tempore et de sanctis in tribus voluminibus* van een bij de devoten erg geliefde auteur, Jordanus van Quedlinburg, het tweede oudste handschrift van deze tekst; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 129; Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 158-159. Zie ook betreffende het boek met traktaten van Geert Grote geschonken door Arnoldus Helias, pastoor van de Nicolaaskerk: Van Dijk, ‘Geert Grote. Enkele tractaten’.

61 Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 301-303. Martinus van Schiedam schonk bij zijn intrede land in Poortugaal van zijn ouders Johannes Johannis Backer en Hasa; *Ibidem*, p. 50, 75, 77, 95, 100-109, 235, 264.

62 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 233-296. Zie ook de bijdrage van Koen Goudriaan in deze bundel.

63 Rond de periode van het interne schisma is een significant aantal schepenen van de stad Deventer, waaronder een aantal invloedrijke kooplieden, terug te vinden als weldoeners van devoten en kartuizers en als familieleden van kartuizermonniken, broeders en zusters van het gemene leven en Windesheimer regulieren. Vergelijk Gaens, ‘Les chartreux de Zelem lez Diest’, p. 148-150.

lend afwezig waren. In dit opzicht is het misschien geen toeval dat men aan de overkant van de IJssel dan ook meer zou kunnen vasthouden aan de oorspronkelijke idealen van het semi-religieuze leven in gemeenschap dat Geert Grote en zijn eerste navolgers in gang hadden gezet.

Toch is uit een aantal elementen af te leiden dat deze ontwikkeling (aanvankelijk) geen aanleiding gaf tot een feitelijke breuk in het netwerk van devoten in de steden van het Utrechtse bisdom.⁶⁴ Een mooi voorbeeld is hier opnieuw het testament van Gerard van Bronkhorst: in de opsomming van de door hem bedeelde stichtingen maakt hij geen onderscheid tussen frater- en zusterhuizen van semi-religieuze signatuur en tertiariissenconventen met een kloosterregel – hij noemt ze onder één noemer *congregaciones* – maar wél tussen gewone en besloten congregaties.⁶⁵

Het is niet meteen duidelijk of de Utrechtse kartuizers dit proces van verkleustering en besluiting werkelijk op actieve basis beïnvloed hebben. De besluiting van tertiariissenconventen gebeurde dan ook niet op de wijze van de kartuizers (*ad modum cartusiensium*) zoals in de Brabants-Luikse kloosterslotbeweging bij de Windesheimers. Anderzijds lag een kartuizerbesluiting voor het in meerderheid uit vrouwenconventen bestaande Utrechtse Kapittel van tertiariissen niet voor de hand. Er is evenmin een aanwijzing van actieve betrokkenheid van de kartuizers bij inluitingsplechtigheden zoals dat bij de Zelemse kartuizers in de Zuidelijke Nederlanden het geval was.⁶⁶

Beschermers bij de pauselijke curie

Voor de tertiariissenbeweging was het verkrijgen van kerkelijke goedkeuring voor de gevolgde levenswijze een belangrijke stap in het streven naar zelfstandigheid en in het opwerpen van een verdedigingslinie tegen aanvallen van inquisiteurs. In 1399 bereikte het Utrechtse Kapittel een eerste belangrijke mijlpaal door de verwerving van een belangrijke bul met privileges van paus Bonifacius IX. Mogelijk hebben invloedrijke vrienden zoals de abt van Dikninge en bevriende Utrechtse kanunniken hierin een rol gespeeld.⁶⁷

Een tot op heden weinig onderzochte piste is de rol van geleerde en hervormingsgezinde kennissen en vrienden aan de pauselijke curie bij het steunen en beschermen van de beweging van de moderne devoten. Op het einde van de veertiende eeuw en specifiek vanaf het aantreden van paus Bonifatius IX is immers een merkbare stijging van het aantal Nederlandse (in het algemeen uit het Duitse kei-

64 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 104-105.

65 Goudriaan, ‘Derde orde als onderdeel van de Moderne Devotie’, p. 12-13.

66 Vergelijk Gaens, ‘Les chartreux de Zelem lez Diest’.

67 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 111-125.

zerrijk afkomstige) curialen vast te stellen.⁶⁸ Een aantal van de curialen uit onze streken is terug te vinden als beschermers, provisoren en weldoeners van het Romeinse gasthuis Santa Maria dell'Anima, het centrum van de Duitse natie te Rome.⁶⁹ Enkele curialen uit de Lage Landen maakten bovendien sterk carrière te Rome en verkeerden er in kringen van andere uit het Duitse rijk afkomstige curialen.⁷⁰ In hun geboortestreek stichtten sommigen studentencolleges, beurzenstichtingen en gasthuizen met een merkbare invloed van de Moderne Devotie; zo was het de ultieme wil van Nicolaus Cusanus om, naast een studentenbeurs te Deventer, een gasthuis op te richten te Kues, waar de levenswijze die van de Windesheimse lekenbroeders zo dicht mogelijk moest benaderen en waarvan de visitatie diende te gebeuren door de prioren van de kartuizers en regulieren te Koblenz.⁷¹

In bijlage 2 wordt een aantal uit de Nederlanden afkomstige curialen vermeld van wie connecties met zowel kartuizers als moderne devoten duidelijk aanwijsbaar zijn.⁷² Opvallend is dat de in de lijst genoemde curialen niet enkel als donateurs van kartuizerkloosters bekend stonden, maar dat zij zich daarnaast eveneens inlieten met besloten Windesheimse regulierenkloosters en met besloten tertiariissenconventen.

Kartuizers en moderne devoten te Amsterdam

Uit het voorgaande blijkt dat het bijeenbrengen van prosopografische gegevens van zowel kartuizers als moderne devoten de dynamiek van de ontwikkeling van de Moderne Devotie in Utrecht beter inzichtelijk maakt. De bestudeerde begunstingspatronen tonen een zekere machtsfactor van een groep vooraanstaande en hervormingsgezinde geestelijken, kanunniken en curialen in het ontstaan van de

68 Over dit tijdelijke fenomeen: Maas, *German community*, p. 208. Over de curialen onder paus Bonifatius IX: Kochendörffer, 'Päpstliche Kurialen', p. 549-601.

69 Het gasthuis was in de tweede helft van de veertiende eeuw gesticht door een Dordtse koopman, die het bestemde voor pelgrims afkomstig uit het Duitse keizerrijk. Het necrologium van het gasthuis is gepubliceerd in Egidii, *Necrologi e libri affini*, deel 2, p. 1-105; uittreksels in Hoogewerff, *Bescheiden in Italië*, deel 2, p. 226-227, 497-728.

70 Een beroemd voorbeeld was Herman Dweg van Herford (†1430), ooit proost te Deventer en op het top-punt van zijn macht een van de rijkste inwoners van Rome; Hoogewerff, *Bescheiden in Italië*, deel 2, p. 573. Hij startte als *auditor* onder Bonifatius IX; Kochendörffer, 'Päpstliche Kurialen', p. 593. Ook Dietrich van Nieheim (†1418) wordt onder Bonifatius IX als *rescribendarius*, *scriptor*, *abbreviator* en *procurator* vermeld; Ibidem, p. 560, 571, 597; Hoogewerff, *Bescheiden in Italië*, deel 2, p. 572. Een belangrijke hervormingsgezinde curiaal was verder Nicolaas van Kues (Cusanus) (†1464); Maas, *German community*, p. 31-66. Ook de uit het Brugse Sint-Donaaskapittel verdreven urbanistische kanunnik Joris van der Paele (†1443) verkeerde te Rome; Hoogewerff, *Bescheiden in Italië*, deel 2, p. 572.

71 Maas, *German community*, p. 67-95.

72 Evenals van Utrechtse kanunniken in bijlage 1 werden ook van de genoemde curialen weinig of geen nonenswaardige schenkingen aan andere kloosterordes teruggevonden in de onderzochte bronnen.

tertiariissenbeweging uit de eerste gemeenschappen van moderne devoten. Relatief minder beduidend aanwezig in de bronnen blijken de oude Utrechtse patriciaats-families.

In Amsterdam daarentegen, dat in de tweede helft van de veertiende eeuw een explosieve ontwikkeling doormaakte, is de politieke en economische elite van groot belang geweest in de ontstaansgeschiedenis van de Moderne Devotie. De stichting van een kartuizerklooster buiten Amsterdam was er bovendien nauw verweven met de oprichting van twee Windesheimse regulierenkloosters.⁷³

Gijsbert Dou, 'godfather' van de Amsterdamse moderne devoten

Voorman van de moderne devoten in Amsterdam was Gijsbert Dou Jacobsz, geboren uit de zeer invloedrijke en machtige familie Zael. Hij nam letterlijk een centrale positie in binnen de Amsterdamse vrouwenconventen: de conventen van Sint-Maria, Sint-Barbara, Sint-Maria Magdalena, Sint-Margaretha, Sint-Paulus, Sint-Ursula, Sint-Caecilia, Sint-Catharina, Sint-Agnes en Sint-Dionysius (Nieuwe Nonnenconvent) lagen in een halve cirkel om het huis waarin Dou vanaf 1394 tot aan zijn dood in 1420 woonde.⁷⁴ Wellicht beïnvloedde hij de meeste van deze stichtingen, naast zijn steun aan verschillende mannengemeenschappen.⁷⁵ Rond 1393 was Gijsbert Dou in Amsterdam betrokken bij de oprichting van het klooster van reguliere kanunnikessen Mariënveld of Mariënkamp, ook wel de Oude Nonnen genoemd, alsook het regulierenklooster Sint-Jan Evangelist.⁷⁶ Ook buiten Amsterdam was hij actief: vanaf 1385 was hij procurator van het fraterhuis van Hoorn, van waaruit het regulierenklooster Nieuwlicht bij Hoorn gesticht werd, in 1392 werd hij genoemd als de beheerder van een verder onbekende gemeenschap te Leiden, in 1396 kan hij in verband gebracht worden met de Leidse broeders, en later zou hij procurator worden van het broederhuis te Haarlem.⁷⁷ Zijn naam wordt ook genoemd bij de stichting van een klooster in Purmerend.⁷⁸

Drie nieuwe stichtingen te Amsterdam

De Hollandse graaf Albrecht van Beieren werd graag als stichter van de Amsterdamse kartuis gezien, zowel door zichzelf en zijn omgeving, als later door (kro-niek)schrijvers.⁷⁹ In de literatuur neemt men echter al enige tijd aan dat de stichting

73 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 92-93, 111 en 161.

74 De Melker, 'Burgers en devotie', p. 271-279.

75 Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 4-6.

76 Kohl, Persoons en Weiler, *Monasticon Windeshemense*, deel 3, p. 97-119, 554-567.

77 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 107.

78 Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 6.

79 In 1392 had hij een zeer grote rente geschonken aan de kartuizers en in 1393 schonk hij een huis aan het

van het kartuizerklooster Sint-Andries-ter-Zaliger-Haven (zie afbeelding 4) gebeurde door het samenwerken van verschillende magistraten en burgers. Dat men het in de kartuizerorde ook zo zag, blijkt duidelijk uit de bronnen.⁸⁰

Wie waren nu deze magistraten en burgers? De kartuizerbronnen noemen als 'eerste oprichter en stuwende kracht' achter het klooster de jonge priester Dirk Sloyer.⁸¹ Aangetrokken door het kloosterleven en in de ban van de Moderne Devotie werkte hij in 1393 met Gijsbert Dou aan de stichting van het Amsterdamse regulierenklooster Sint-Jan Evangelist, maar besloot zijn fortuin te besteden aan de kartuis om er daarna zelf in te treden.⁸² Hoewel Sloyers beslissing de stichting en ontwikkeling van het regulierenklooster vertraagde, betekende het geen breuk met de kring rond Gijsbert Dou. Immers, Dou en verschillende van zijn familieleden deden eveneens schenkingen aan het kartuizerklooster, zij het in mindere mate dan aan de Windesheimse regulierenkloosters waaronder de priester zijn schouders gezet had.⁸³

Een andere invloedrijke figuur voor de stichting van de Amsterdamse kartuis was de schout Dirk Simonsz, de rechtstreekse vertegenwoordiger van de graaf in de stad. De kartuizers herdachten de schout als 'innige vriend en allergrootste stimulator' van hun klooster. Voor Dirk Simonsz was de Arnhemse kartuizerprofes en prior van de kartuis van Geertruidenberg, Boudewijn van Amsterdam, een belangrijke vriend en de toegang tot de kartuizerorde. Tijdens diens periode te Arnhem had Geert Grote daar als provenier verbleven.⁸⁴ De schout speelde een belangrijke rol bij de overdracht van Amsterdamse schenkingen in het bezit van de kartuis van

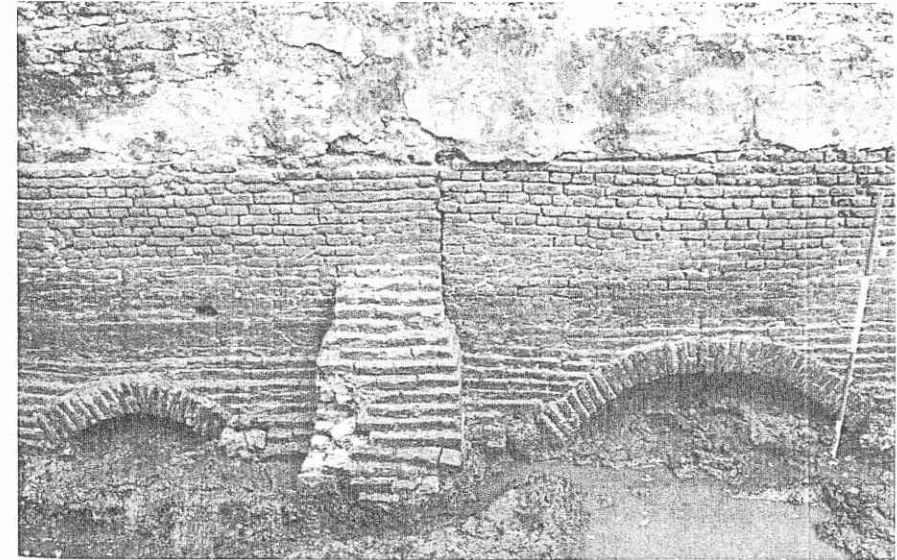
Voorhout in Den Haag tot stichting van een kartuizerklooster. Bovendien nam hij de Amsterdamse kartuis op een wel erg persoonlijke manier in bescherming; Scholtens, 'Voormalige kartuizerklooster bij Amsterdam', p. 5-7.
80 Albrecht wordt slechts een *magnus benefactor* en geen *fundator* genoemd in de kartuizerbronnen. In de *carta* van het urbanistische generaal kapittel van 1393 worden stadsmagistraten en burgers als stichters aangeduid; De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 101-104.

81 Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 54; De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 104-106.

82 Kohl, Persoons en Weiler, *Monasticon Windeshemense*, deel 3, p. 112.

83 Verschillende verwanten en mogelijke verwanten worden vermeld in De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 130-132. Of en hoe de magistraatsfamilie Braseman met de familie Zael verbonden was, is niet duidelijk, maar zeker is dat verschillende leden van deze familie naast de Oude Nonnen ook de kartuizers begunstigden. Zo waren Aernt Braseman van Amsterdam en echtgenote Elisabeth weldoeners van de kartuis te Utrecht. Waarom Aernt Braseman, Amsterdams burger, zijn vrouw Elisabeth Symon Ruyschdochter liet begraven in de kartuis van Utrecht is een raadsel. In 1427 schonk hij daarvoor aan de Utrechtse kartuizers een erfrente; HUA, Archief kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, inv. nr. 1 (Oude of Eerste cartularium), f. 114v. Adam Braseman was een weldoener van de kartuizers te Amsterdam; Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 178, nr. 170 (2 september 1410). In 1438 worden in een verkoopakte van de Oude Nonnen onder anderen genoemd Kerstine, Adam die Zale Gherijtsz weduwe en zes kinderen waaronder Gherijt Braseman, haar zoon, Margriet Adamensdochter met Willem haar broeder. In 1398 had Symon die Zael Adamsz een schenking aan de Oude Nonnen gedaan; Van der Loos, 'Oude nonnen Amsterdam', p. 151 (2 juli 1398) en 160 (25 januari 1438). Een Gerrit Braseman wordt als schepen vermeld in 1402, Arend Braseman in 1408; Ibidem, p. 152, d.d. 6 maart 1402; De Melker, *Oorkondenboek van Amsterdam*, p. 85-88.

84 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 86, 107.

Afb. 4. Bij een opgraving in 2001 werd de gewelffundering van het Amsterdamse kartuizerklooster blootgelegd (uit: De Melker, 'Burgers en devotie', p. 275).

Geertruidenberg naar de nieuwe kartuis buiten Amsterdam, waaronder een gift van zijn ouders.⁸⁵

In het eerste decennium na de stichting werd de Amsterdamse kartuis uitgebreid begunstigd door de politieke en economische elite van Amsterdam. Opvallend daarbij is dat in een aantal gevallen de kartuizers en de regulierenkloosters tegelijk begiftigd werden. Een kort overzicht van de vroegste weldoeners die zowel kartuizers en regulieren begunstigden, kan dat illustreren.⁸⁶ Enkele professen blijken uit deze milieus afkomstig. Het is dus verdedigbaar dat de magistraten en de burgers die met graaf Albrecht de kartuis van Amsterdam stichtten en financierden, gedeeltelijk dezelfde groep devote burgers vormden die het oprichten en de economische

85 Ibidem, p. 87-91. In 1395 droegen schout Dirk Simonsz en de andere kinderen van Symon Abbe Pietersz een half huis en erf naast Willem Noirt Heynrixz, geschonken door hun vader en hun moeder aan de kartuizers te Geertruidenberg, over aan de Amsterdamse kartuizers; Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 125-126, nr. 93 (5 augustus 1395) en p. 128-129, nr. 97 (13 september 1395). Of Dirk Simonsz (en familie) ook de regulierenkloosters te Amsterdam begiftigde is niet zeker. In 1401 droeg Dirk Simonsz de helft van land te Leerbroek, dat hij gemeenschappelijk bezat met het regulierenklooster, over aan de kartuizers; Ibidem, p. 156, nr. 137 d.d. 29 maart 1401. In 1431 werden de gronden weer herenigd, toen de regulieren de helft van land te Leerbroek, waarvan de kartuizers de wederhelft bezaten, inclusief rentes overdroegen aan de kartuizers; Ibidem, p. 268, nr. 298 d.d. 13 maart 1431.

86 Zie bijlage 3.

ontwikkeling van de regulierenkloosters Sint-Jan Evangelist en Mariënveld of Oude Nonnen mogelijk maakten. Men kan bijgevolg de Amsterdamse kartuis als een 'netwerkstichting' bestempelen.⁸⁷ De kartuis zou wel uitgroeien tot verreweg het populairste klooster wat betreft de instrumentele devotie in brede lagen van de Amsterdamse bevolking.⁸⁸

Aan te stippen is hierbij dat Thomas a Kempis in zijn *Chronica Montis Sancti Agnetis* de drie stichtingen in één adem noemt: *Hoc etiam anno inchoata sunt tria monasteria in partibus Hollandiae prope Amsterdam: unum ordinis Carthusiensium, secundum canonicorum regularium, tertium sanctimonialium eiusdem ordinis intra oppidum circa fossatum*. Het vastpinnen van de stichting van de Amsterdamse kartuis op het jaar 1393 is toch al problematisch: de *processus* van de stichting van de kartuis was al vóór 1393 gestart. Mariënveld was zelfs geen nieuwe gemeenschap, maar in feite een overgang van een in 1389 gestichte zustergemeenschap naar de regel van Sint-Augustinus. Wanneer Thomas a Kempis vermeldt dat de drie gemeenschappen gezamenlijk zijn gesticht, is daarom misschien de geest waarin de stichtingen tot stand kwamen belangrijker dan het jaartal. De Amsterdamse kartuis is overigens de enige gemeenschap die geen regulierenklooster of devote congregatie is, die de auteur in zijn kroniek noemt.⁸⁹ De goede banden van de kartuizers met de regulieren te Amsterdam komen tenslotte ook tot uiting in de gebedsovereenkomst die ze afsloten.⁹⁰ Of de kartuizers enige invloed hadden op de keuze van de Oude Nonnen om zich al zeer vroeg te laten besluiten is uit de geraadpleegde bronnen niet duidelijk.⁹¹

87 Voor een uitgebreide analyse van de invloed van de politieke twisten tussen Hoekse en Kabeljauwse fracties, zie De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 92-135 en volgende. Samenvattend wordt het beeld geschilderd dat de regulierenkloosters als 'Hoekse' stichtingen kunnen gezien worden, terwijl de kartuizers vanuit beide politieke kampen begunstigd werden. In de aanvangsperiode van de drie kloosters hadden echter vele begunstigers nog geen partij gekozen in deze twisten.

88 Of zomaar kan besloten worden dat de regulierenkloosters slecht zouden zijn bedeed, is niet zo duidelijk. In De Melker, *Metamorfose van stad en devotie* blijkt uit een kritische studie van de overgeleverde archieven dat de kartuizerbronnen een zeer nauwkeurig beeld geven van de bezitsuitbreidingen van de kartuizers in de beginperiode. Van de regulierenkloosters kan echter niet met zekerheid hetzelfde gezegd worden. De Melker zelf vraagt zich af hoe de regulierenkloosters grote stukken grond verwierven uit eigen middelen, terwijl er aanvankelijk zo weinig schenkingen lijken te zijn geweest. De afgewogen stellingen zijn minder genuanceerd overgenomen in De Melker, 'Burgers en devotie'.

89 Pohl, *Thomae Hemerken a Kempis, Opera omnia*, deel 7, p. 492.

90 Scholtens, 'Voormalige kartuizerklooster bij Amsterdam', p. 2.

91 Volgens de kroniek van de Windesheimse kanunnik Petrus Impens werden de Oude Nonnen al in 1406 besloten, terwijl de kroniek van Johannes Busch het klooster niet noemt in een bespreking van het kloosterslot; Persoons, *Kapittel van Windesheim en de laat-middeleeuwse vroomheid*, p. 62; Gaens, 'Les chartreux de Zelem lez Diest'.

Kartuizers en tertiariessen te Amsterdam

Verschillende van de weldoeners van regulieren, kartuizers en Oude Nonnen ondersteunden ook de tertiariessenbeweging. Zo bedacht bijvoorbeeld de schepen Willem Noirt Willemsz in zijn testament uit 1410 naast de drie nieuwe stichtingen maar liefst acht tertiariessenconventen.⁹² Gerrit meester Willemsz en zijn ouders onderhielden goede contacten met Gijsbert Dou en met Robert Jansz, pater van het Amsterdamse Luciaconvent, één van de voormannen van de devoten te Amsterdam en ook een weldoener van de kartuizers.⁹³ Op 4 januari 1415 verpachtten Jutte, weduwe van meester Willem Willemsz, en haar zoon Gerrit aan de tertiariessen van Sint-Margaretha het erf waarop de gemeenschap woonde.⁹⁴ Hoogstwaarschijnlijk woonden de zusters al enkele jaren op het terrein, dat zij van Gerrit meester Willemsz en zijn moeder Jutte huurden.⁹⁵ Gerrit en Jutte waren dus niet enkel weldoeners van de Utrechtse en Amsterdamse kartuizers en van de Amsterdamse regulieren, maar kunnen eveneens als de eerste en de belangrijkste begunstigers van het Margarethaconvent worden beschouwd.⁹⁶

Wat later in de vijftiende eeuw was er de bijzondere connectie van de Amsterdamse magistraatsfamilie Boelens met zowel de kartuizers⁹⁷ als de tertiariessen-gemeenschap van Sint-Lucia. In het necrologium van het convent zijn elf leden van de familie Boelens terug te vinden: in acht gevallen gaat het om weldoeners van het convent en in de overige drie gevallen om leden van de familie (Duif, Agnes en Geertruid) die in de gemeenschap intrede hadden gedaan.⁹⁸

Alleszins blijken de vriendschappelijke banden tussen kartuizers en tertiariessen van Sint-Lucia uit de gebedsovereenkomst die ze sloten.⁹⁹ Bovendien onderhield het besloten convent Sint-Lucia zakelijke relaties met het kartuizerklooster en te-

92 Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 71-72. Zie noot 233.

93 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 180, nr. 173 (16 januari 1411). In 1406 droeg heer Robert Jansz met Gijsbert Dou als executeurs-testamentair een huis in de Nes over aan de kartuizers; Ibidem, p. 169-170, nr. 156 d.d. 27 juli 1406.

94 Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 195. In 1461 schonk Margriet Melis Paelsdochter aan de kartuizers een pachtbrief op een erf 'daer nu Sinte Mergrieten cloester up staet'; Ibidem, p. 201; Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 389-390, nr. 479 (19 december 1461), met ingelaste akte uit 1393 op p. 111, nr. 68 (23 september 1393).

95 Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 201.

96 Moeder en zoon schonken verschillende huizen en erven aan het convent. In 1420 schonk Jutte, weduwe van meester Willem, alle boeken van haar zoon Gerrit aan Sint-Margaretha en in 1423 vermaakte ze een mosterdmolen, een altaarkleed en al haar Dietse boeken aan het convent; Ibidem, p. 195, 197, 202, 203; De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 157.

97 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 374-376, nr. 459 (6 mei 1458); Scholtens, 'Kersttafereel', p. 200.

98 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 197; De Bont, 'Voormalige Amsterdamsche Vrouwenkloosters', p. 22.

99 Scholtens, 'Voormalige kartuizerklooster bij Amsterdam', p. 2.

vens met het regulierenklooster en het Oude Nonnenklooster.¹⁰⁰ Opnieuw blijkt hier de voorkeur van de kartuizers, zowel in spirituele als in materiële zin, voor besloten gemeenschappen.

De invloed van het grafelijke hof te Den Haag

Graaf Albrecht had niet alleen de Amsterdamse kartuizers in bescherming genomen, hij deed dat ook voor de regulieren- en tertiarissenconventen.¹⁰¹ Over het algemeen is de opstelling van de Hollandse graven in het proces van verkloosterlijking en de invoering van het kloosterslot bij de Hollandse tertiarissen van het Utrechts Kapittel op zijn minst welwillend te noemen.¹⁰²

Achter de steun van de graaf en enkele van zijn naaste vertegenwoordigers aan de kartuizers en de nieuwe devote stichtingen in het graafschap moet wellicht de invloed gezocht worden van politieke en geestelijke raadgevers, een andere belangrijke machtsfactor in de ontwikkeling en verdediging van de vroege gemeenschappen van moderne devoten. Enkele van zijn raden benoemde graaf Albrecht achtereenvolgens tot proost van Bergen in Henegouwen, waar aanvankelijk zijn machtscentrum lag. In Den Haag richtte de graaf in 1374 het hofkapittel op, om te kunnen rekenen op de diensten van goed opgeleide kanunniken; zijn belangrijkste raadgevers, trossiers, etcetera kregen er een prebende of werden als hofkapelanen benoemd.¹⁰³ Zo zouden de reeds eerder vermelde Utrechtse kanunnik Evert Foec en zijn collega Willem Buser er een prebende verwerven.¹⁰⁴ Niet toevallig functioneerden rond 1400 sommige concentraties van Hollandse raden en ambtenaren als kanunniken in de Utrechtse kapittels en voornamelijk het kapittel van Oudmunster.¹⁰⁵

Een van de vroegste raadgevers uit de Henegouwse periode van graaf Albrecht was Koenraad van Silice, proost van Bergen, zegelaar en kanselier te Henegouwen, hofkapelaan en deken van het Haagse kapittel. Hij vormde de schakel tussen het grafelijke hof en kartuizer- en regulierenkloosters in Henegouwen en Brabant: in 1382 getuigden ruwaard Albrecht van Holland en zijn echtgenote, op expliciet ver-

100 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 178.

101 Kohl, Persoons en Weiler, *Monasticon Windeshemense*, deel 3, p. 112, 560; Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 70-71.

102 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 234-296.

103 Dat graaf Albrecht de Amsterdamse kartuizers wel eens *suos sacellanos* placht te noemen, is dus niet zonder betekenis; Van Lommel, 'Relatio seu descriptio', p. 136.

104 Toen de graaf in 1378 goedkeuring vroeg aan paus Clemens VII voor de oprichting van het Haagse kapittel, liet hij 29 kerkelijke benoemingen in het bisdom Utrecht bekrachtigen, waaronder enkele voor zijn naaste adviseurs. Rond 1390 keerde hij zich tot de urbanistische paus Bonifacius IX met de vraag om maar liefst 66 kerkelijke benoemingen, onder meer voor Evert Foec en Willem Buser. Van deze benoemingen is niet duidelijk welke werden toegekend; Van Riemsdijk, *Tresorie en kanselarij*, p. 404-423.

105 Van den Hoven van Genderen, *Heren van de kerk*, p. 288.

zoek van Koenraad, proost van Bergen, dat ze al hun goederen te Noord-Beveland overdroegen aan de kartuizers van Valenciennes, Geertruidenberg en Herne en de regulierenkloosters Groenendaal en Rooklooster.¹⁰⁶

Dirk Voppenz, grafelijk trossier en deken van het Haagse hofkapittel,¹⁰⁷ deed in 1394 een schenking aan de kartuizers van Geertruidenberg. Tevoren was hij getuige geweest bij het opstellen van de stichtingsakte van de Utrechtse kartuis, waarvan hij een groot weldoener werd.¹⁰⁸ De woning aan het Voorhout in Den Haag die graaf Albrecht in 1393 schonk aan de kartuizers van Amsterdam, was gelegen naast die van Dirk Voppenz.¹⁰⁹ Naast deze twee dekens waren ook andere hofkanunniken begunstigers van de kartuizers, zoals Evert Foec en Willem Buser van de kartuis van Utrecht¹¹⁰ en Jan van Scarpenesse van de kartuizers van Utrecht en Amsterdam.¹¹¹

Ook zijn er bij de raadgevers van de graaf bemoeienissen met Hollandse tertiarissen merkbaar. Naast de bekende Eggerts is ook Garbrant van der Couster, secretaris en trossier van de graaf, kanunnik van Oudmunster, rector van de Sint-Bavoparochie te Haarlem, kanunnik van Sint-Waltrudis te Bergen en proost van Bergen,¹¹² vermeldenswaardig. Hij was betrokken bij de ontwikkeling van het Haarlemse tertiarissenconvent Ten Zijl, waarvan hij de besluiting uitvoerde in opdracht van de bisschop.¹¹³

Slotbeschouwingen

De vergelijking van de veelal kernachtige kartuizerbronnen met overgeleverde documenten uit de verschillende vertakkingen van de door Geert Grote geïnspireerde hervormingsbeweging levert een surplus aan prosopografische gegevens voor de urbanistische kartuizers rond de periode van het interne schisma. De omstandig-

106 De goederen werden gelegateerd door Koenraad van Silice; Sanders, *Waterland als woestijn*, p. 71.

107 Dirk Voppenz sr., trossier van de graaf, en Dirk Voppenz jr. waren beiden lid van het Haagse kapittel; Dirk jr. werd naast kanunnik en *receptor* van het hofkapittel ook pastoor van Sint-Bavo te Haarlem en rentmeester van Noordholland. Dirk sr. was deken te Brielle in 1368, later kanunnik en vanaf 1377 deken van het Haagse kapittel; hun broer Lambrecht Voppenz speelde als klerk en kanunnik ook een belangrijke rol in de kanselarij van graaf Albrecht. Van Riemsdijk, *Tresorie en kanselarij*, p. 116-117, 137, 158.

108 Sanders, *Waterland als woestijn*, p. 71; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 25. Als *magnus benefactor* herdacht door de Utrechtse kartuizers; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 119; De Geer, 'Begiftigers', p. 131.

109 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 107-108, nr. 63 (23 januari 1393) en p. 117-118, nr. 79 (20 januari 1394).

110 Zie hiervoor, noot 51 en hierna de noten 184 en 185.

111 Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 126; De Geer, 'Begiftigers', p. 136. Hij schonk ook boeken aan de Amsterdamse kartuizers; Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 158.

112 Met het trossierschap verwierf Garbrant een van de machtigste posities in het graafschap; zijn broer Willem van der Couster werd kanselier van de graaf en domproost en aartsdiaken van Utrecht; Van Riemsdijk, *Tresorie en kanselarij*, p. 152, 159, 184, 186, 189, 204.

113 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 267, 270.

heid dat deze interne scheuring ten gevolge van het Westers Schisma in de Kerk helemaal niet verlamdend schijnt te hebben gewerkt op de sterke ontwikkeling van de orde in de Nederlanden en het Rijnland – zowel de nieuwe stichtingen als de reeds bestaande kartuizen vertoonden juist een opmerkelijke economische bloei¹¹⁴ – is in een aantal gevallen juist te danken aan weldoeners uit devote kringen. Uit een aantal geschriften van Geert Grote en zijn volgelingen blijkt bovendien de grote achting die zij toonden voor de kartuizers, die zij als de *veri religiosi* beschouwden en met superlatieven overlaadden.¹¹⁵ Soms is er zowel in uitwendig beleid als boekenbezit en boekproductie een wederzijdse beïnvloeding aantoonbaar. Vanuit devote kringen is er in de onderzochte periode ook een toestroom van professen in de urbanistische kartuizen merkbaar. De ijzersterke reputatie van de kartuizers heeft wellicht in grote mate bijgedragen aan de snelle opbloei van de nieuwe kartuis van Utrecht en zeker aan die van Amsterdam.¹¹⁶

Daarnaast helpt het samenleggen van deze bronnen niet enkel bij het in kaart brengen van het aanvankelijke hechte netwerk van stedelijke¹¹⁷ *nuclei* van moderne devoten dat zich rond leidende figuren ontwikkelde op het einde van de veertiende eeuw, maar ook bij het bestuderen van de machtsfactoren die de ontwikkelingsdynamiek van de Moderne Devotie beïnvloedden. De demarches rond Utrechtse geestelijken, Romeinse curialen en grafelijke raadgevers in deze bijdrage tonen aan dat op het einde van de veertiende eeuw de moderne devoten in Utrecht en Holland meer en meer in religieus, financieel en juridisch-adviserend opzicht ondersteund werden door een aantal voorstaanstaande en geleerde 'vrienden'. Mede daardoor hadden de devoten vanaf de jaren negentig van de veertiende eeuw, met de pas aangetreden Frederik van Blankenheim als bisschop van Utrecht en met Albrecht van Beieren als graaf van Holland en Zeeland, belangrijke beschermheren. Een aantal van deze geleerde kennissen en vrienden van de devoten heeft wellicht in grote mate het proces van 'verkloosteren' dat vele aanvankelijk wereldlijke gemeenschappen transformeerde, actief beïnvloed. De hervormingsgezindheid van deze geestelijken en magistraten is voor een deel af te leiden uit hun begunstigingspatronen voor kartuizers en moderne devoten.

Bovendien is het duidelijk dat de stichtingen van nieuwe gemeenschappen niet los kunnen worden gezien van het stedelijk weefsel waarin ze ontstonden.¹¹⁸ De

114 Zie noot 5.

115 Zie noot 6.

116 Vergelijk De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 274-275.

117 In de nadere bepalingen voor hun huisreglement in 1415 schrijven de Zwolse fraters: *Et quoni [quum?] ea de causa in civitatibus mansionem praelegimus, ut clericis et aliis personis, saeculari conversationi abrenuntiare et Domino Deo peculiariter deservire volentibus, informatione, consilio et auxilio assistere possemus*; Hofman, 'Broeders van 't gemeene leven', p. 252.

118 Het werk van De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, mag een voorbeeld zijn voor de studie van participatieve en instrumentele devotie in een stedelijke omgeving in de late middeleeuwen. Voor gelijkaardige conclusies met de betrekking tot de steden Leiden en Zwolle: Van Luijk, *Bruiden van Christus*, p. 297-306.

kartuis te Amsterdam, die men een 'netwerkstichting' kan noemen, verkreeg zoveel giften uit brede lagen van de stadsbevolking dat ze zelfs de andere kloostergemeenschappen in de schaduw stelde. Het moet haar devote stichters met enige verbazing achtergelaten hebben dat de Amsterdamse kartuis zo snel de eerste keuze werd in de stad wat betreft schenkingen voor het zielenheil (*donationes pro anima*).¹¹⁹

Naast deze externe krachten die op de vroomheidsbeweging van de Moderne Devotie inwerkten, was er ook een vrijwillig streven bij de moderne devoten naar een afgescheiden leven van een 'slechte' wereld (*contemptus mundi*), waarbij het leven 'in de woestijn' van de kartuizers duidelijk een spiegelfunctie heeft vervuld. Een aantal van de vroege moderne devoten, die op vrijwillige basis een strikter leven (*arctior vita*) nastreefden, maakte dan ook de overstap naar de kartuizerorde. Net als in de kartuizerkloosters van Arnhem, Geertruidenberg, Zelem en Luik vond ook in de nieuwe stichtingen te Utrecht en Amsterdam een instroom plaats van novicen uit kringen rond moderne devoten uit Noord-Nederlandse stedelijke milieus. Met hen kwamen niet alleen materiële bezittingen in de vorm van schenkingen, maar ook de ideeën en de geschriften van de Moderne Devotie al vroeg de urbanistische kartuizerkloosters in de Nederlanden en het Rijnland binnengesijpeld.

In deze dynamiek van vrijwillige verinnerlijking en inwerking van externe machtsfactoren kwamen uit de vroegste wereldlijke gemeenschappen van de Moderne Devotie verschillende kloostervertakkingen tot stand, zoals bijvoorbeeld de verscheidene kapittels van tertiariissen en regulieren. Het vergelijken van degelijke prosopografische gegevens voor de kartuizers en de vertakkingen van de Moderne Devotie, die vooralsnog ontbreken, kunnen de contouren van deze machtsstructuren nog duidelijker zichtbaar maken.

De kritiek dat men het begrip Moderne Devotie uitholt door het als een 'omnibusaanwijding' te gebruiken voor alle in de vijftiende eeuw ontstane instellingen in de Noordelijke Nederlanden is bijgevolg bestrijdbaar, tenminste voor wat deze explosieve beginperiode betreft.¹²⁰ Immers, net zoals in de kartuizerorde in de loop van de vijftiende eeuw de intredes en schenkingen uit devote milieus gevoelig terugliepen, groeiden de verschillende vertakkingen van de Moderne Devotie in deze eeuw ook verder uiteen, elk met eigen accenten.

Tenslotte manifesteerde het 'stedelijke' element zich in het voor de kartuizerorde meer en meer opschuiven van de vestigingen van de nieuwe stichtingen, zoals buiten Amsterdam en Utrecht, naar de onmiddellijke nabijheid van de stadswallingen. Deze laatmiddeleeuwse evolutie naar stadskartuizen is voor de kartuizerorde,

119 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 275-276.

120 Deze kritiek op de zich steeds uitbreidende definitie van de begrippen 'moderne devoot' en 'Moderne Devotie' wordt bijvoorbeeld aangehaald in Scheepers, *Bedudinghe*, deel 1, p. 316-331, en grotendeels weerlegd in Van Luijk, *Bruiden van Christus*, p. 110, 171-172.

die in de eerste eeuwen van haar bestaan hoofdzakelijk afgelegen en onherbergzame gebieden had opgezocht, op zijn minst verrassend. Men kan daarbij terecht verwijzen naar de economische realiteit ten gevolge van de toenemende urbanisatie; in tegenstelling tot andere necrologia bevat bijvoorbeeld het dodenboek van Nieuwlicht een lange lijst van Utrechtse burgers die zich lieten begraven in de kartuis, een praktijk die nochtans indruiste tegen het eeuwenoude verbod om burgers te begraven binnen de kloostermuren. Toch kan ook niet voorbijgegaan worden aan de (naar kartuizernormen) meer liberale en meer naar de buitenwereld gerichte levensstijl die in de loop van de tweede helft van de veertiende eeuw en van de vijftiende eeuw aanwijsbaar is.¹²¹ Een voorbeeld van het aftasten van de grenzen van de kartuizerregel (in geest en in letter) is het in dit tijdvak groeiend aantal proveniers, conversen, donaten, klerk- en lekenreddieten, dit wil zeggen vormen van kartuizerleven onder een afgezwakt regime, met of zonder geloftes en binnen of zelfs buiten de kloostermuren.¹²² Conversen en donaten uit deze periode, zoals een aantal in deze bijdrage vermelde bewoners van de Utrechtse en Amsterdamse kartuizen, zijn vaak priesters en weduwnaars uit de stedelijke elite. Zij passen moeilijk in het beeld van de ongeletterde boeren en werklieden dat sommige historici van hen schetsen. Er lijken met andere woorden allerlei vormen van 'semi-religieus' leven in groeiende mate de kartuizerkloosters binnen te dringen.

Paradoxaal doorbraken dus de kartuizers in de late middeleeuwen hun eeuwenoude levensstijl, die juist als voorbeeld diende voor de verinnerlijking van de nieuwe devotie en voor de roep naar hervorming van de observantie bij de 'oude' monastieke ordes, voor economische rationalisatie en voor occasionele bemoeienissen met kerk en gemeenschap. Een vaststaande conclusie is dat de wederzijdse beïnvloeding van kartuizers en moderne devoten in de periode rond het interne schisma een minder eenvoudige materie is dan voorheen aangenomen, maar wel één met boeiende implicaties voor verdere studie.

¹²¹ Vergelijk Hogg, 'Everyday life', p. 127.

¹²² Gaens en De Grauwe, *De kracht van de stilte*, p. 55, 59, 72-73. Ook in allerlei 'hervormde' kloosterordes, zoals de reguliere kanunniken van het Kapittel van Windesheim maar ook bijvoorbeeld de kruisheren, worden de kartuizerstatuten voor conversen en donaten dan weer vrijwel letterlijk overgenomen. Vergelijk noot 6.

Bijlage 1 Lijst van kanunniken van Utrechtse kapittels vermeld in de kartuizerbronnen

Met rechte haken worden de weinige geestelijken aangegeven die niet in het necrologium maar wel elders zijn vermeld, bijvoorbeeld in het weldoenersboek van de kartuizers. De namen van kanunniken van wie in mindere of meerdere mate affiniteit met de Moderne Devotie kan nagegaan worden, zijn onderlijnd.

- Evert Foec, deken¹²³ *Oudmunster/Sint-Salvator* weldoener van de kartuizers en verschillende devote gemeenschappen; kanunnik te Utrecht, Luik en Den Haag; hervormde het Salvatorkapittel; adviseur van de Hollandse graaf, de Utrechtse bisschop en het Utrechtse stadsbestuur; verleende als geleerde kennis van de tertiariësbeweging rechtsadviezen; werd de besluiting van het Utrechtse tertiariësenconvent Sint-Caecilia opgedragen.¹²⁴
- Wouter Graeuwert, deken¹²⁵ grote vriend van de kartuizers; trof in 1436 een regeling voor de Windesheimse donaten in opdracht van de paus met Hendrik Raescop, proost van Sint-Marie.¹²⁶
- [Gerard van Bronkhorst]¹²⁷ weldoener van de kartuizers en verschillende devote gemeenschappen; pauselijk gezant en adviseur van de Utrechtse bisschop; betrokken bij de stichting van het Sint-Agnesconvent in Amersfoort; bemiddelde bij de besluiting van het Delftse Sint-Agathaconvent; bijzondere band met de Utrechtse tertiariësen van het Sint-Caeciliaconvent, waar hij vermoedelijk biechtvader was en begraven werd.¹²⁸
- Dirk Hendriksz¹²⁹ begraven bij de kartuizers.
- Frank Over de Vecht¹³⁰ bijzondere vriend van de kartuizers; schonk onder meer boeken;¹³¹ zoon van Willem Over de Vecht, voormalig stadsschout, weldoener van de kartuizers en één van de eerste donaten in de kartuis.¹³² Willem Over de Vecht behoorde tot hetzelfde regeringsgeslacht als Tideman Graeuwert.¹³³
- Gerard Zelinge¹³⁴
- Gerard van Weert¹³⁵ aartsdiaken en proost van Arnhem; weldoener van de kartuizers.

¹²³ Zie hiervóór, noot 51.

¹²⁴ Zie hiervóór, noot 15.

¹²⁵ Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 184.

¹²⁶ Acquoy, *Klooster Windesheim*, deel 1, p. 117. Voor Hendrik Raescop, zie hierna, noten 144 en 145.

¹²⁷ Zie hiervóór, noten 49 en 50.

¹²⁸ Zie hiervóór, noot 15.

¹²⁹ Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 248.

¹³⁰ Ibidem, p. 130.

¹³¹ Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 160.

¹³² Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 25, 30.

¹³³ Naast Willem Over de Vecht worden Johannes en Jacobus Over de Vecht in het necrologium vermeld (Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 204, 245).

¹³⁴ Ibidem, p. 162.

¹³⁵ Ibidem, p. 114; De Geer, 'Begiftigers', p. 145. Zie ook Van Rossum, 'Necrologium Oud-Munster', p. 303, 304.

- Hendrik Foec¹³⁶ weldoener van de kartuizers.
 Otto de Doorinc¹³⁷ weldoener van de kartuizers.
 Richardus de Oy
Albert van Mudén
vicaris¹³⁹ weldoener van de kartuizers; schonk onder meer boeken.¹³⁸
 begraven bij de kartuizers; was met Ludolf Backer, kanunnik van Sint-Jan, getuige bij de bekrachtiging van privileges voor de tertiariësen door paus Johannes XXIII, opgedragen aan de proost van Sint-Marie te Utrecht, de proost van Sint-Maarten te Emmerik en Evert Foec, deken van Sint-Salvator.¹⁴⁰
 Wilhelmus Leo proost van Rees; weldoener van de kartuizers.¹⁴¹

Sint-Marie

- Arnold de Emelisse
proost¹⁴² Geert Grote liet zich zeer positief over hem uit en noemt hem 'benaarderbaar' in een brief aan zijn vriend Willem van Salvarvilla, aartsdiaken te Brabant.¹⁴³
Hendrik Raescop
proost¹⁴⁴ stichter van het regulierenklooster Genadedal in het hertogdom Kleef; trof in 1436 in opdracht van de paus met Wouter Graeuwert, deken van Oudmunster, een regeling voor de Windesheimse donaten.¹⁴⁵
 Herbernus de Donk¹⁴⁶ groot weldoener en trouwe vriend; schonk onder meer boeken.¹⁴⁷
Herman van Lokhorst¹⁴⁸ weldoener van de kartuizers, schonk onder meer boeken;¹⁴⁹ kanunnik van Sint-Marie te Utrecht en van Sint-Lambertus te Luik; ontving opdracht van de bisschop tot besluiting van het Utrechtse tertiariësenconvent Sint-Caecilia, zoals tevoren Evert Foec; kreeg in 1403 ook de opdracht om de Delftse tertiariësen van het Sint-Agathaconvent te besluiten.¹⁵⁰

136 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 154; De Geer, 'Begiftigers', p. 145.
 137 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 119.
 138 Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 126; De Geer, 'Begiftigers', p. 137; Meinsma, *Middleleeuwse Bibliotheken*, p. 158.
 139 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 118.
 140 Van Heel, 'Tertiariësen Utrechtse kapittel', p. 260.
 141 De Geer, 'Begiftigers', p. 141.
 142 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 139.
 143 Willem van Salvarvilla was wegens zijn urbanistische sympathieën verplicht geworden Parijs te verlaten. Hij schonk onder meer een rijmbijbel aan de Zelemse kartuizers, bij wie zijn testimonium over Geert Grote bewaard werd in de kloosterbibliotheek (Mulder, *Gerardi Magni Epistolae*, p. 35; Gaens, 'Les chartreux de Zelem lez Diest', p. 167-168).
 144 Ibidem, p. 104.
 145 Acquoy, *Klooster Windesheim*, deel 3, p. 143. Of de Utrechtse kartuizer Dirk Raescop op één of andere manier met hem verwant was, is onduidelijk (Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 171).
 146 Hij werd herdacht als *bonus dominus et honestus, magnus et fidelis amicus noster ac precipuus benefactor* (Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 103; De Geer, 'Begiftigers', p. 131).
 147 Over de schenking, zie Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 125; Meinsma, *Middleleeuwse Bibliotheken*, p. 160. Hij kreeg een *tricenarium*, zoals aangegeven in de *carta* van 1407; Clark, *Urbanist Chartae*, p. 370-371.
 148 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 173; De Geer, 'Begiftigers', p. 137.
 149 Over zijn schenking, zie Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 126; Meinsma, *Middleleeuwse Bibliotheken*, p. 158. Van Lokhorst bracht de boeken wellicht mee uit het Luikse; zo schonk hij eveneens werk van Petrus van Herentals aan de Sint-Salvatorkerk, waar zijn broer Jacob kanunnik was. Over de correspondentie van de abt van Floreffe en Johannes van Schoonhoven, zie De Roy, 'Briefwisseling'.
 150 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 269-270.

- Ludolf Schulte¹⁵¹ trad als donaat in bij de kartuizers; was daarvoor kanunnik van Sint-Plechelmus te Oldenzaal; bekend als weldoener van het fraterhuis te Albergen.¹⁵²
 Dirk van Weert¹⁵³ weldoener en grote vriend van de kartuizers.¹⁵⁴
 [Willem Gruter van Aken]¹⁵⁵ trad in bij de kartuizers te Keulen; scholaster.

Sint-Jan

- Arnold van Tricht, proost¹⁵⁶ groot weldoener van de kartuizers, als proost betrokken bij de schenking van het goed Bloemendaal; domtresorier, tijdelijk met het bestuur van het bisdom belast vóór de benoeming van Frederik van Blankenheim.¹⁵⁷
Gijsbert Wstinc
(Uustinc)¹⁵⁸ domkanunnik en kanunnik van Sint-Jan, proost van Fosses;¹⁵⁹ bijzonder weldoener van het klooster Windesheim.¹⁶⁰
Ludolf Backer¹⁶¹ vriend en weldoener van de kartuizers;¹⁶² schonk onder meer boeken;¹⁶³ was met Albert van Mudén, kanunnik van Oudmunster, getuige bij de bekrachtiging van privileges voor de tertiariësen door paus Johannes XXIII, opgedragen aan de proost van Sint-Marie te Utrecht, de proost van Sint-Maarten te Emmerik en Evert Foec, deken van Sint-Salvator.¹⁶⁴

151 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 103.
 152 De Oldenzaalse kanunnik Ludolf Schulte komt voor op een lijstje van vijftiende-eeuwse weldoeners van het fraterhuis en latere regulierenklooster te Albergen bij Oldenzaal. In het lijstje kunnen nogal wat proosten, dekens en kanunniken van het Oldenzaals kapittel herkend worden; 'Archivalia uit het Klooster te Albergen', p. 87-88.
 153 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 174.
 154 Over de schenking van Theodericus Weert, zie: Ibidem, p. 47-48. Hij kreeg een *tricenarium*, zoals aangegeven in de *carta* van 1441; Clark, *The Chartae*, p. 12.
 155 Schneider, *Die Kölner Kartause*, p. 47.
 156 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 114.
 157 Arnoldus van Tricht was *licenciatus in decretis et bacularius in legibus, thesaurarius Maioris et prepositus sancti Johannis*; Post, 'Verkiezingen bisschoppen van Utrecht', p. 165.
 158 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 209; De Geer, 'Begiftigers', p. 134. Het weldoenersboek vermeldt foutief *prepositus Sossensis* in plaats van *prepositus Fossensis*.
 159 Gijsbert Wstinc was *licentiatus in legibus, subdiaconus* en kanunnik van de dom en van Sint-Jan; Post, 'Suppleken', p. 391, 441, 476, 478.
 160 Johannes Busch noemt hem *monasterii nostri fauctor singularis*; Grube, *Chronicon Windeshemense*, p. 324.
 161 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 108.
 162 Ludolf Backer kreeg een *tricenarium* volgens de *carta* van 1456; Clark, *The Chartae*, p. 145.
 163 Meinsma, *Middleleeuwse Bibliotheken*, p. 159.
 164 Zie noot 140.

- Arnold Pot, deken¹⁶⁵
Arnold van Dorp,
deken¹⁶⁷
- Jan van Galencop,
deken¹⁷⁰
- Petrus de Mera,¹⁷⁴
deken?
- Arnold van Tichelen¹⁷⁶
[Jan Woutersz van
Arnhem]
- Sint-Pieter*
weldoener van de kartuizers; schonk goederen in Maarsseveen.¹⁶⁶
groot weldoener van de kartuizers; Johan Willam Arndssoen of *Johannes Wilhelmus, filius Arnoldi de Delf*, weldoener en *prebendarius* van de kartuizers, was een broer van deken Arnoldus van Dorp; beiden werden in het klooster begraven;¹⁶⁸ zijn broer stelde Claes Ofhuys van Delft en de prior van Nieuwlicht aan tot zijn executeurstestamentair; voor Nieuwlicht zou uiteindelijk procurator Frank Ofhuys optreden.¹⁶⁹
- weldoener van de kartuizers, medieerde bij een aantal schenkingen;¹⁷¹ schonk onder meer boeken;¹⁷² hij was biechtvader van Sint-Caecilia tussen 1413 en 1416; daarnaast was hij actief betrokken bij de insluiting van het Sint-Ursulaklooster te Oudewater (1414), het Sint-Barbaraconvent te Delft (1418), het Amsterdamse convent Nieuwe Nonnen (1419), de Utrechtse conventen Sint-Nicolaas en Sint-Agnes (1422), het Goudse convent in de Spieringstraat (1422), het Sint-Agnesconvent te Elburg (1425), het Bethlehemconvent te Utrecht (1425) en het Sint-Ursulaconvent te Schiedam (1425); mogelijk liet hij zich eveneens in met de overgang van een aantal tertiariissenconventen naar de regel van Sint-Augustinus.¹⁷³
- groot weldoener van de kartuizers; proost van Emmerik; werd in 1428 door paus Martinus V opgedragen om met de proosten van Sint-Andreas en Maria ad Gradus te Keulen de vereniging van de Kapittels van Neuss en van Windesheim voor te bereiden.¹⁷⁵
- vicaris en kanunnik van Sint-Pieter; vermeld in een brief van de Deventer frater Gerard Zerbolt van Zutphen als een contact van Geert

165 Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 27. Arnold Pot overleed in 1395. Of magister Jan Pot, *prebendarius* bij de Utrechtse kartuizers, met hem verwant was, is niet duidelijk; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 123.

166 De Geer, 'Begiftigers', p. 132. Mogelijk is Arnoldus Pot één van de uitzonderingen die de zich vormende regel lijkt te bevestigen: Geert Grote laat zich in een brief aan de proost van Eemstein tamelijk negatief uit over de deken van Sint-Pieter. Het is echter niet duidelijk of Grote aan Arnoldus Pot dan wel aan Willem van Zijl refereerde. Zie Mulder, *Gerardi Magni Epistolae*, p. 38 noot 4.

167 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 117.

168 Ibidem, p. 49-52. Zijn echtgenote was Eva, dochter van Arnt Touwe. Zijn dochter Eva wordt eveneens als weldoener herdacht; Ibidem, p. 141, 189.

169 HUA, Archief kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, inv. nr. 1 (Oude of Eerste cartularium), f. 244r-251v.

170 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 183-184.

171 De verwarring, gecreëerd in Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 132, werd recent opgehelderd in Van Engen, 'A learned acquaintance', p. 19 noot 2.

172 Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 159.

173 Van Engen, 'A learned acquaintance', p. 25-31.

174 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 197.

175 Volgens Acquoy zou hij dezelfde persoon zijn die in 1414 op het concilie te Konstanz de bisschop en het Kapittel van Utrecht vertegenwoordigde en later deken van St. Pieter werd; Acquoy, *Klooster Windesheim*, deel 3, p. 288.

176 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 196.

Grote, zou volgens sommigen diens bekering beïnvloed hebben;¹⁷⁷ moet contacten gehad hebben met de kartuizers: een kist met stukken betreffende het door hem gestichte Sint-Pietersgasthuis te Arnhem bleek na zijn dood in de kartuis van Utrecht te staan – misschien was een kartuizer betrokken bij de uitvoering van zijn laatste wil; het bestuur van het Sint-Pietersgasthuis zou worden opgedragen aan de prioren van de kartuizers van Monnikhuizen en de regulieren van Mariënborn te Arnhem.¹⁷⁸

Willem van Haer¹⁷⁹

Willem van Leiden¹⁸⁰

vriend van de kartuizers.

Lubbert Bol, deken¹⁸¹

Dom/Sint-Maarten

speelde een belangrijke rol bij de verkiezing van bisschop Frederik van Blankenheim;¹⁸² weldoener van de Utrechtse kartuizers en regulieren; trad (wellicht na 1396) toe tot de Duitse Orde.¹⁸³

Willem Buser, deken¹⁸⁴

kanunnik te Utrecht en Den Haag, proost van Roermond, begunstiger van de Utrechtse kartuizers;¹⁸⁵ doceerde in Parijs aan Geert Grote en aan Hendrik Egger van Kalkar, de kartuizer aan wie de bekering van Grote wordt toegeschreven.¹⁸⁶

Hendrik van der Laen¹⁸⁷ secretaris van het domkapittel; profeste bij de kartuizers; actief als *scriptor*.

Jacob Dibboud¹⁸⁸

weldoener van de kartuizers.

Otto van Moerdrecht¹⁸⁹ domkanunnik en kanunnik te Aken; profeste bij de kartuizers; actief als *scriptor* en prior bij de kartuizers; verschillende familieleden worden door de kartuizers herdacht.¹⁹⁰

Willem van Rhenen¹⁹¹

proost van Emmerik, raadgever van de bisschop; groot weldoener van de kartuizers, schonk onder meer boeken, geld en een glas-in-loodraam – ook de kartuizers te Roermond ontvingen van hem boeken; 192 domscholaster, bisschoppelijk vicaris en proost van Emmerik; schonk een som geld aan de tertiariissen van Rhenen ten behoeve van de bouw

177 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 96; Acquoy, *Klooster Windesheim*, deel 1, p. 24 en deel 2, p. 10.

178 Gelders Archief Arnhem, Archief gasthuizen en gilden Arnhem, inv. nr. 44 (6 april 1407).

179 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 153.

180 Ibidem, p. 203.

181 Ibidem, p. 216; De Geer, 'Begiftigers', p. 136.

182 Post, 'Supplieken', p. 387.

183 Hoyncq van Papendrecht, *Analecta Belgica*, deel 3, p. 172-173.

184 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 156; De Geer, 'Begiftigers', p. 137.

185 Over de schenking van Willem Buser, zie Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 29.

186 Scholtens, 'Hendrik van Eger', p. 383-384.

187 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 120, 154. Zijn *ancilla* Margaretha werd in het klooster begraven; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 45.

188 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 111.

189 Ibidem, p. 121.

190 Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 51; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 138, 155, 191, 199.

191 Ibidem, p. 181; De Geer, 'Begiftigers', p. 137; Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 158.

192 Over zijn schenking zie Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 127.

	van de Sint-Janskapel van de zusters; ¹⁹³ begunstigde bij testament, naast de Roermondse en Utrechtse kartuizers, onder meer de Utrechtse regulieren, de tertiariessenconventen Sint-Caecilia en Mariënwijngaard en de monialen van Wijk bij Duurstede. ¹⁹⁴
Hugo Wstinc (Uustinc) ¹⁹⁵	proost van Elst; schonk onder meer geld aan de kartuizers voor een missaal. ¹⁹⁶
Ludolphus	liet een schenking na via testament; executeur was de deken van Oudmunster. ¹⁹⁷

Bijlage 2 Lijst van uit de Nederlanden afkomstige curialen

Deze lijst bevat de namen van curialen uit de Lage Landen van wie enige affiniteit met kartuizers en Moderne Devotie aanwijsbaar is. Het overzicht is niet exhaustief. Toch gaat het in de onderzochte periode om de meerderheid van de te Rome verblijvende curialen uit de Nederlanden, voor zover ze terug te vinden zijn in de bronnen betreffende het pontificaat van Bonifacius IX en in het necrologium van het gasthuis Santa Maria dell'Anima.

Naam	Vermelding	Opmerkingen
Herman van Lokhorst	<i>referendarius</i> en <i>familiaris</i> ¹⁹⁸	zie hiervóór, noot 148, noot 149 en noot 150.
Gerardus de Weert	<i>rescribendarius</i> , <i>scriptor</i> en <i>abbreviator</i> ¹⁹⁹	zie hiervóór, noot 135.
Egidius Wynans	<i>scriptor</i> , <i>abbreviator</i> en <i>familiaris</i> ²⁰⁰	kanunnik van Sint-Lambertus te Luik, groot weldoener van de kartuizers te Luik en Zelem, betrokken bij de stichting van het Windesheimse regulierenklooster Bethlehem te Herent bij Leuven, het eerste besloten mannenklooster in de Nederlanden buiten de kartuizerorde.

193 HUA, Archief Sint-Agnietenklooster Rhenen, inv. nr. 118-119 (13 en 15 mei 1410). De schenking werd gedaan aan de oversten van de tertiariessen van Vredendaal bij Utrecht en de rector van de Utrechtse Sint-Caecilia-kapel. In 1418 stichtte hij met Otto en Gerrit van Rhenen een fundatie en prebende te Rhenen, opnieuw te begeven door dezelfde personen; HUA, archief Sint-Agnietenklooster Rhenen, inv. nr. 120 (21 maart 1418 met uitgifte 11 augustus 1418).

194 Voor de volledigheid moet worden vermeld dat ook de Utrechtse predikheren, minderbroeders en gemeenschappen van het Vrouwenklooster, van het Wittevrouwenklooster en van het klooster Ten Dael door hem werden bedacht; Matheus, *Veteris ævi analecta*, deel 2, p. 555-56.

195 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 171; De Geer, 'Begiftigers', p. 133-134. Niet te verwarren met de beroemde jurist; Post, 'Supplieken', p. 170-171.

196 Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 158.

197 De Geer, 'Begiftigers', p. 137.

198 Kochendörffer, 'Päpstliche Kurialen', p. 554.

199 Ibidem, p. 560, 575.

200 Ibidem, p. 575; Gaens, 'Les chartreux de Zelem lez Diest'.

Andreas van Schoorl *scriptor*²⁰¹

Utrechts domkanunnik en proost van West-Friesland; betrokken bij de ontwikkeling van het Sint-Ursulaconvent te Enkhuizen, waarvan hij in 1431 de besluiting opdroeg aan de prioren van regulierenkloosters en de minister-generaal van het Utrechts Kapittel;²⁰² in 1409 had hij de *libertas ecclesiastica* verleend aan vier gemeenschappen van tertiariessen in Hoorn.²⁰³

Jan de Wit van Delft *scriptor* en *familiaris*²⁰⁴
(†1434/5)

kanunnik van Sint-Salvator, deken van Sint-Marie, domkanunnik en kanunnik te Deventer; kreeg in 1431 van paus Eugenius IV de pauselijke last met de proost van OLV te Keulen en de deken van Sint-Ludger te Münster om de fraterheren van Deventer, Zwolle en Hulsbergen krachtig te verdedigen in goederenbezit en levenswijze tegen eenieder, ongeacht staat, rang of stand.²⁰⁵

Anselm Smits (Fabri) *abbreviator* en *familiaris*²⁰⁶
van Breda (†1449) *Anselmus de Breda, decretorum doctor, Sedes Apostolicæ prothonotarius et litterarum apostolicarum corrector ac earundem eximius abbreviator, necnon archidiaconus Hammoniae in ecclesie Leonardiensi et felicitis recordationis Rev. Dom. Eugenii papae Quarti ac S^mi D. N. Nicolai*

deken van de kathedraal te Antwerpen; schopte het tot *referendarius* en *protonotarius* onder paus Eugenius IV; kreeg een benoeming als artsdiaken van Henegouwen en werd adviseur van Filips de Goede aan het pauselijke hof; was een weldoener van de Antwerpse kartuizers;²⁰⁸ met de Antwerpse kartuizerprior hervormde hij er de stadsleprozerij;²⁰⁹ in 1417 werd hij door het generaal kapittel van Windesheim opgedragen om zich bezig te houden

201 Kochendörffer, 'Päpstliche Kurialen', p. 582. Of de Utrechtse kartuizer Adam van Schoorl een familielid van hem was, is niet duidelijk; deze laatste was een zoon van Nycolaus Symonis en Rijssent en actief als *scriptor*. Zie Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 42.

202 Van Heussen, *Historia episcopatum*, deel 2, p. 141-142.

203 Van Engen, *Derde orde van Sint-Franciscus*, p. 314.

204 Kochendörffer, 'Päpstliche Kurialen', p. 577.

205 Blijkbaar werd het de broeders door sommigen erg moeilijk gemaakt: *Tamen nonnulli (in quibus tepescit caritas, ad minus licita cogitationes et animum reflectentes ac vitam et ritus prædictos variis confictis et captatis occasionibus, modis et mediis redarguere et reprimere molientes) presbyteros et clericos prædictos a tam commendabili vita, quam minus virtuosam reputant, detractoriis sermonibus retrahere multipliciter præsumperunt hactenus et præsumunt in non modicam divinæ majestatis offensam ac perniciosum exemplum ac scandalum plurimorum*. De dekens en proost werden door de paus gemachtigd om alle mogelijke kerkelijke straffen en rechtsmiddelen te gebruiken en indien nodig met het inroepen van de wereldlijke macht; Hofman, 'Broeders van 't gemeene leven', p. 104-116. Over Jan de Wit van Delft, zie Oosterbaan, 'Kroniek', p. 188-191, noten 20-22.

206 Kochendörffer, 'Päpstliche Kurialen', p. 583, 590.

207 Hoogewerff, *Bescheiden in Italië*, deel 2, p. 541, 576.

208 Hij wordt als weldoener vermeld in het obituarium van de Kielse kartuizers; Rijksarchief Antwerpen, Fonds kartuizers Lier, inv. nr. 22, 138.

209 Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, deel 4, boek 2, p. 178.

	<i>papae Quinti referendarius, necnon protector dicti hospitalis</i> ²⁰⁷	met de stichting van het later besloten Windesheimse regulierenklooster Elsegem bij Gent; ²¹⁰ dank zij zijn bemiddeling konden de Antwerpse Falcontinnen, een besloten klooster van reguliere kanunnikessen, alsnog toetreden toe het Windesheimse Kapittel, ondanks het eerdere verbod van paus Eugenius IV om nog vrouwenkloosters op te nemen. ²¹¹ zie hiervoór, noot 125, 126, 144, 145.
Hendrik Raescop (†1455)	<i>Henricus Rascop, [litterarum apostolicarum scriptor et] abbreviator et prepositus ecclesiae Beatae Mariae Trajectensis</i> ²¹²	
Petrus de Mera	<i>D. Petrus de Mera, decretorum doctor, prepositus eccl. S. Martini Embricensis Traiectensis dioc.</i> ²¹³	zie hiervoór, noot 174, 175.
Jan van Leuven van Roermond (†1438)	<i>Dominus Johannes de Lovanio de Ruremundis, utriusque juris doctor, canonicus Coloniae et prepositus Sancti Victoris Xanctensis, Coloniae diocesis ecclesiarum, olim procurator causarum in Roma [...] Et sepultus est Ruremundis Leodiensis diocesis apud Carthusienses</i> ²¹⁴	domheer te Keulen en proost te Xanten; in 1435 bestemde hij bij testament een huis te Roermond om er een Windesheimse klooster op te richten, in 1444 gesticht en in 1445 door paus Eugenius IV goedgekeurd; ²¹⁵ begiftigde de Keulse kartuis; ²¹⁶ hij moet een weldoener van de Roermondse kartuis zijn geweest, want hij werd er begraven. ²¹⁷

210 Kohl, Persoons en Weiler, *Monasticon Windeshemense*, deel 1, p. 99-104.

211 Belangrijke weldoener was Jan Eggert, heer van Purmerend, zoon van de tresaurier van het graafschap Holland en stichter van het besloten regularissenklooster Galilea te Gent. Over de Eggerts, zie hierna, noot 236. Over het klooster te Elsegem, zie Kohl, Persoons en Weiler, *Monasticon Windeshemense*, deel 1, p. 230-233; Fayen, 'Prieuré augustin d'Elseghem', p. 327-394.

212 Hoogewerff, *Bescheiden in Italië*, deel 2, p. 546, 576.

213 Egidii, *Necrologi e libri affini*, deel 2, p. 74.

214 Hoogewerff, *Bescheiden in Italië*, deel 2, p. 573.

215 Acquoy, *Klooster Windesheim*, deel 3, p. 119-121.

216 Deeters, 'Quellen Kölner Kartause', p. 89, nr. 305.

217 Zie noot 214.

Bijlage 3 Lijst van vroege weldoeners van de Amsterdamse kartuizers, regulieren en Oude Nonnen

Schenking(en) aan de kartuizers worden aangeduid in de kolom 'K', aan de regulieren in de kolom 'R' en aan de Oude Nonnen in de kolom 'O'. De datum heeft betrekking op de schenking aan de kartuizers.

Naam	Datum	K	R	O	Opmerkingen
Willem Zale Gijsbertsz en echtgenote Geertruid Gerrit Diedertszoondr	ca. 1394	X		X	meermalen. ²¹⁸
Willem Gijsbertsz en Liesbeth Dirk Hannet-genszdr	1393	X		X	behoorde tot de financiële elite; ²¹⁹ beide kloosters op dezelfde dag begiftigd; ²²⁰ bij de oprichting van de zustergemeenschap van de Oude Nonnen was deze Willem Gijsbertsz met Gijsbert Dou en Willem Brune Roelofsz, een ambtenaar van het baljuwschap en weldoener van de kartuizers die erg actief was bij de kloosterontwikkeling te Amsterdam, ²²¹ als voogd of <i>mombaer</i> opgetreden; ²²² zijn dochter Alyt Willem Ghystgynsdr behoorde er tot de eerste bewoonsters; ²²³ in 1394 trad Willem Gijsbertsz als voogd op voor Willem Jacobsz, genaamd <i>die Engelsche</i> , toen deze een pacht op een huis en erf in de Kerkstraat schonk aan de kartuizers; ²²⁴ in 1397 trad Willem Gijsbertsz met Roemer Hendriksz als executeur-testamentair op voor dezelfde Willem die Engelsche, toen deze al zijn goederen naliet aan de kartuis vooraleer er zelf als donaat in te treden; ²²⁵ tenslotte trad Willem Gijsbertsz zelf

218 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 65, nr. 65 (22 maart 1393); p. 111-112, nr. 69 (7 oktober 1393); p. 120, nr. 84 (25 februari 1394); Van der Loos, 'Oude nonnen Amsterdam', p. 151 (26 februari 1394).

219 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 28-29.

220 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 112, nr. 70 (27 oktober 1393); p. 153, nr. 134 (27 januari 1401); p. 152-153, nr. 133 (27 januari 1407); Van der Loos, 'Oude nonnen Amsterdam', p. 150-151 (27 oktober 1393).

221 De zusters van Sint-Agnes, het latere tertiariessenconvent, hadden zich in zijn huis gevestigd; hij was er de eerste begunstiger van. In 1412 woonden de tertiariessen van het Sint-Maria Magdalenaconvent 'in Willems die Bruyne Roelofsz husinge [...] ghelegen in Grymmenese'. Zie De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 111, 114, 161; Sterck, 'Van kloosterkerk tot athenaeum', p. 255; Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 217.

222 Van der Loos, 'Oude nonnen Amsterdam', p. 126.

223 Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam*, p. 294.

224 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 77, nr. 116 (13 januari 1394).

225 Hij was een *magnus benefactor*; Ibidem, p. 134-135, nr. 106 (1 augustus 1397); p. 160, nr. 141 (4 september

				als convers rond 1401 bij de kartuizers in, nadat hij al zijn goederen had nagelaten aan het klooster. ²²⁶
Clemense, weduwe Baarde Simonsz	1394	X	X	bij testament. ²²⁷
Jan die Langhe Stevensz en echtgenote Margriet Jacob Cogmansdr	1396	X	X X	burgemeester; begiftigde de regulieren nogmaals in 1403. ²²⁸
Dirk Hollant	ca. 1401	X	X X	schepen en burgemeester; wordt 'grote en aanzienlijke vriend en weldoener' van de kartuizers genoemd; deed grote schenkingen, onder meer voor de bouw van de kloosterkerk. ²²⁹
meester Willem, chirurgijn, Jutte meester	1402	X	X	hielpen de regulieren aan hun kloosterterrein; ²³⁰ begunstigen ook de Utrechtse kartuizers. ²³¹
Willem Willemsz weduwe en Gerrit meester Willemsz				
Klaas Hein Gerritsz	1402, 1406	X	X	zijn zoon Jan werd in 1404 kartuizer. ²³²
Willem Noirt Willemszoon	>1410	X	X X	bij testament; was meermaals schepen; ²³³ wordt ook in het necrologium van de Utrechtse kartuizers herdacht. ²³⁴
Jacob Veldert Jan Tetenz.	<1412	X	X	priester, verwant met Klaas Hein Gerritsz; begunstigde de regulieren uitgebreid. ²³⁵

1401); Scholtens, 'Necrologie Amsterdamse kartuizerconvent', p. 183. Een Roemer Hendriks had in 1394 met zijn neef Roelof Claesz land in de Nes aan de Oude Nonnen geschonken. Een Roelof Claesz schonk aan de kartuizers land bij Sloterdijk in 1417 en 1418; Van der Loos, 'Oude nonnen Amsterdam', p. 151 (10 januari 1394); Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 214, nr. 221 (15 december 1417); p. 216-217, nr. 225 (7 mei 1418).

226 Ibidem, p. 152, nr. 132 (22 januari 1401); Scholtens, 'Necrologie Amsterdamse kartuizerconvent', p. 183 (circa 1407). Op 4 september 1401 werd hij reeds *broeder* genoemd bij de beschikkingen betreffende de laatste wil van de vernoemde donaat Willem de Engelsche; zie noot 224.

227 De getuigen Willem Gijsbertsz en Pelgrim Arnoldsz zijn mogelijk respectievelijk de latere convers (rond 1407) en donaat (rond 1442) met die naam; Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 121-122, nr. 87 (13 juli 1394); Scholtens, 'Necrologie Amsterdamse kartuizerconvent', p. 183, 186.

228 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 131, nr. 101 (11 augustus 1396); De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 108, 116.

229 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 139, nr. 158 ([21, 27, 29 of 31 mei 1401]); Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en beginhof in Amsterdam*, p. 283; De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 108; Wagenaar, *Amsterdam*, p. 180. In 1430 verkochten de erfgenamen van Dirk Hollant land aan het tertiariissenconvent Sint-Margaretha; Van Eeghen, *Vrouwenkloosters en beginhof in Amsterdam*, p. 197. In de Utrechtse kartuis werd een Petrus Hollant de Amsterdam begraven, evenals Christina, nicht van de Utrechtse profes Johannes Alberti, en echtgenote van Petrus Holland; Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 250, 260.

230 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 161-162, nr. 144 (27 juni 1402); Grijpink, 'Koopakte'; De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 128.

231 De Geer, 'Begiftigers', p. 143.

232 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 128, 131.

233 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 179, nr. 171 (13 oktober 1410); Wagenaar, *Amsterdam*, p. 186.

234 Van Hasselt, 'Necrologium Nieuwlicht', p. 183.

235 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 127-128, 131.

Willem Oudescutte van Hoorn	1413	X	X	bij testament; priester actief te Amsterdam, bekend uit de brieven van Geert Grote. ²³⁶
Jan Eggert	1418, 1424	X	X X	schepen; zoon van Willem Eggert; heer van Purmerend; stichtte en begiftigde twee besloten regulierenkloosters in de Zuidelijke Nederlanden; ²³⁷ begiftigde in 1418 de drie Amsterdamse kloosters; ²³⁸ in 1424 scholden regulieren aan Oude Nonnen renten kwijt, ondermeer op land in Ouder-Amstel, die Jan Eggert aan de regulieren had geschonken voor zijn vaders en grootvaders memorie; ²³⁹ Ymme Eggert, zus van Jan, was ingetreden bij de Oude Nonnen; door de giften van de Eggerts werden de middelen van de Oude Nonnen sterk vermeerderd. ²⁴⁰
kinderen Jan Albert-zoenszoens	<1415	X	X	in 1415 droegen de kartuizers hun aandeel in de goederen die zij bezaten met de regulieren, hen te beurt gevallen door Allard Jan Albert-zoenszoen en diens broer Simon en zus Ymme over aan deze regulieren; ²⁴¹ Allard was al vóór 1415 in het kartuizerklooster ingetreden, nadat hij voor zichzelf een cel had laten bouwen; ²⁴² Ymme trad in bij de Oude Nonnen. ²⁴³
Reinier Vischtgen	<1422	X	X	Reinier Vischtgen of Visbaen wordt vermeld als procurator van het fraterhuis te Hoorn, vooraleer hij bij de kartuizers intrad; ²⁴⁴ hij was bovendien een weldoener van zowel de Utrechtse als Amsterdamse kartuizers; ²⁴⁵ in

236 Ibidem, p. 96.

237 Jan Eggert, heer van Purmerend, was domproost in 1399 en zou later tresorier en raad en kamerling van Filips van Bourgondië worden. In 1422-1423 moest hij om politieke redenen zijn heerlijkheid verkopen en vluchtte naar Gent. Daar stichtte hij het besloten Windesheimse vrouwenklooster Galilea, waar twee van zijn dochters intraden. Eerder had hij het besloten Windesheimse mannenklooster Onze-Lieve-Vrouw ten Walle in Elsegem, door een familielid gesticht, rijkelijk begiftigd. Twee zonen uit twee huwelijken, Jan en Willem, profesten bij de regulieren te Elsegem; beiden waren er prior. Zie Kohl, Persoons en Weiler, *Monasticon Windeshemense*, deel 1, p. 257-258; Van Mingroot, 'Domus Beatae Mariae de Vallo', p. 101, 107; Acquoy, *Klooster Windesheim*, deel 2, p. 78 en deel 3, p. 218; De Bont, 'Nieuwe Kerk Amsterdam'.

238 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 224, nr. 224 (19 april 1418).

239 Van der Loos, 'Oude nonnen Amsterdam', p. 154 (7 januari 1424).

240 Ibidem, p. 145-149.

241 Een notarieel afschrift bevindt zich in het cartularium van de regulieren onder het kopje *Literae divisionis bonorum nobis cum Chartusianis prope Amsteldam et Antiquis Monialibus in Amsteldam olim communium*; zie Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 201-202, nr. 201 (11 maart 1415).

242 Zijn sterfjaar is echter onbekend; Scholtens, 'Necrologie Amsterdamse kartuizerconvent', p. 185.

243 De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 129.

244 Noordeloos, 'Kloostergeschiedenis van Hoorn', p. 171.

245 Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 181, nr. 175 (23 maart 1411). In het Utrechtse weldoenersregister wordt hij vermeld als *Dominus Reynerus nunc monachus et confrater noster iuxta Amsterdam*; Gumbert, *Die Utrechter Kartäuser und ihre Bücher*, p. 112. Rond 1417 heet hij *Dominus Reinier Simonsz. van Amsterdam*; Scholtens, 'Necrologie Amsterdamse kartuizerconvent' p. 184.

Klaas Hoesch, vicaris 1431 X X

1422 bleken zowel kartuizers als Oude Nonnen met Jacob Reinier Vischtgen pachthouders te zijn van kamers met erf, gegeven door Reinier Vischtgen;²⁴⁶ mogelijk was hij verwant met één van de vrouwelijke stichters van de Oude Nonnen.²⁴⁷

schenking bij legaat; geboren uit een patriciërsfamilie; was eeuwig vicaris van de Sint-Pieterskerk te Utrecht.²⁴

²⁴⁶ Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 226-227, nr. 238 en 239 (8 juni 1422). In dorso (vijftiende eeuw): 'heeft ghepacht Reyner Vistgens camer'. In 1439 scheidden regulieren en kartuizers de nalatenschap van een zekere Elisabeth Jacob Reinierszoonzdr en haar broers en zussen. De beide kloosters kregen een pacht op een huis in de Kerkstraat; Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 303-304, nr. 351 (20 december 1439).

²⁴⁷ De Melker, *Metamorfose van stad en devotie*, p. 100.

²⁴⁸ Bessem, *Oorkondenboek St.-Andries-ter-Zaliger-Haven bij Amsterdam*, p. 279-280, nr. 1434 (2 december 1434). Wellicht is hij de gulle boekenschenker die in het weldoenersboek van de kartuizers vermeld staat als *dominus Nycolaus Hoescck*, die *dedit magnam copiam librorum circa centum volumina*; Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*, p. 249.